

Analiza sadašnjeg stanja turizma grada Makarske

Mravičić, Bepo

Undergraduate thesis / Završni rad

2023

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **Libertas International University / Libertas međunarodno sveučilište**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:223:906957>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-11-20**

Repository / Repozitorij:

[Digital repository of the Libertas International University](#)

LIBERTAS MEĐUNARODNO SVEUČILIŠTE

ZAGREB

BEPO MRAVIČIĆ

ZAVRŠNI RAD

ANALIZA SADAŠNJEG STANJA TURIZMA GRADA MAKARSKE

Zagreb, 2023.

LIBERTAS MEĐUNARODNO SVEUČILIŠTE

ZAGREB

PREDDIPLOMSKI STRUČNI STUDIJ

Turistički i hotelski menadžment

ANALIZA SADAŠNJEG STANJA TURIZMA GRADA MAKARSKE

KANDIDAT: Bepo Mravičić

KOLEGIJ: Upravljanje turističkim događajima

MENTOR: izv. prof. dr. sc. Andreja Rudančić

Zagreb, ožujak 2023.

SADRŽAJ

SAŽETAK.....	1
1. UVOD.....	3
1.1. Predmet, svrha i ciljevi rada	3
1.2. Struktura rada	4
2. RASPOLOŽIVI ČINITELJI RAZVOJA TURIZMA GRADA MAKARSKE	5
2.1. Prostorno obilježje grada Makarske	5
2.2. Prirodno-geografska obilježja grada Makarske	6
2.3. Prometna raspoloživost grada Makarske	6
2.4. Demografska obilježja grada Makarske	8
2.5. Povijesni pregled razvoja turizma grada Makarske.....	10
3. PROCJENA SADAŠNJEG STANJA TURIZMA GRADA MAKARSKE	12
3.1. Kvantitativni pokazatelji turizma grada Makarske.....	12
3.2. Kvalitativni pokazatelji turizma grada Makarske.....	17
3.2.1. Swot analiza turizma grada Makarske.....	23
3.2.2. Strategija razvoja turizma grada Makarske	24
3.2.3. Grad Makarska kao destinacija održivog turizma	26
4. ANKETNO ISTRAŽIVANJE O STAVOVIMA LOKALNOG STANOVNIŠTVA PREMA ELEMENTIMA TURISTIČKE PONUDE GRADA MAKARSKE I UTJECAJIMA TURIZMA	28
4.1. Metodologija istraživanja	28
4.2. Rezultati istraživanja	29
5. ZAKLJUČAK	39
POPIS LITERATURE.....	41
POPIS ILUSTRACIJA	43
PRILOG 1: ANKETNI UPITNIK	44

SAŽETAK

Tema ovog završnog rada je usmjerena isključivo na turizam grada Makarske, točnije na trenutačno stanje turističke destinacije. Kroz rad se mogu upoznati razni činitelji razvoja turizma na ovom području, kao što su povijesni razvoj, prostorna i prirodno-geografska obilježja, prometna raspoloživost i demografska slika. Kako bi se na lakši i sveobuhvatniji način prikazalo trenutačno stanje turističke destinacije koriste se kvantitativna i kvalitativna metoda analize destinacije. U svrhu upotpunjenja i vjerodostojnosti završnog rada i iznesenih činjenica, provedeno je anketno istraživanje među lokalnim stanovništvom o zadovoljstvu i stavovima prema turizmu.

Ključne riječi: grad Makarska, turistička destinacija, kvantitativna i kvalitativna analiza, anketno istraživanje

SUMMARY

The topic of this work is focused exclusively on the tourism of the city of Makarska, more precisely on the current state of the tourist destination. Through the work, one can get to know various factors of tourism development in this area, such as historical development, spatial and natural-geographic characteristics, traffic availability and demographic picture. In order to present the current state of the tourist destination in an easier and more comprehensive way, quantitative and qualitative methods of destination analysis are used. In order to complete and add credibility to the work and the presented facts, an survey research was conducted among the local population on satisfaction and attitudes towards tourism.

Keywords: city of Makarska, tourist destination, quantitative and qualitative analysis, survey research

1. UVOD

Grad Makarska, odnosno čitava Makarska rivijera dobro je poznata ljetna turistička destinacija na obali Jadrana. Zavidnim geografskim položajem, klimom, reljefom i prirodnim bogatstvom već desetljećima privlači brojne turiste koji su željni okusiti se blagodati koje ovo područje nudi.

Makarska je od svojih turističkih početaka bila destinacija masovnog turizma na njeđrima tzv. 3S turizma-a¹. Situacija se do danas nije značajno promijenila. Promjena je uglavnom očita kad su u pitanju vrste turizma, kojih je danas značajno više no što ih je bilo u počecima turističke valorizacije. Osim sve raznovrsnijih oblika turizma promjena je očita i kod samih turista koji traže raznovrsniju, kvalitetniju i individualniju ponudu. Suvremeni turist je sve zahtjevniji i zbog toga je od iznimne važnosti za neku turističku destinaciju da se prilagođava trendovima i da stvara bogatu i diferenciranu ponudu koja će zadovoljiti potrebe tržišta i koja će je činiti konkurentnijom u sve izazovnijim vremenima.

Tipični problemi ovog tipa destinacija nesumnjivo su masovnost i apartmanizacija. Uz takva dva, gradu Makarskoj se mogu pridodati i problemi betonizacije te nekontrolirane gradnje, loše infrastrukture i sustava zdravstva. Sudbina grada Makarske kao turističke destinacije ovisi isključivo o donošenju ispravnih odluka i ulaganju, kako bi se osigurala sigurnost, održivost i atraktivnost turističke destinacije.

1.1. Predmet, svrha i ciljevi rada

Ovim radom nastojat će se pobliže opisati trenutno stanje u turističkoj destinaciji, ali jedan dio će biti posvećen i povijesti turizma na ovom području, odnosno osvrnut će se na zanimljive priče oko njegovog nastanka. Analizom i istraživanjem detaljno će se utvrditi koji su to resursi na kojima je zasnovana turistička ponuda destinacije, pa samim time i odrediti koji je stupanj valoriziranosti destinacije. Empirijskim istraživanjem pokušat će se otkriti stavovi lokalnog stanovništva o turističkoj ponudi u gradu Makarskoj i njihovo mišljenje o samom utjecaju turizma na grad.

---

¹ 3S turizam – vrsta turizma koju karakteriziraju usluge sunca, mora i plaže (sun, sea & sand). Uz ovakvu vrstu turizma uglavnom se pojavljuje i masovni oblik turizma.

Cilj rada je analizom i istraživanjem destinacije, odrediti u kojem je stanju turizam na području grada Makarske i uže okolice trenutno, te na temelju činjenica i strategija razvoja odrediti u kojem će se smjeru turistička djelatnost kretati na ovom području. Prilikom procjene stanja turizma koristit će se metode kvantitativne i kvalitativne analize. Svrha provođenja anketnog istraživanja je usko povezana sa svrhom samog rada. A to je otkriti stupanj zadovoljstva lokalnog stanovništva s utjecajem turizma i njegovim popratnim čimbenicima na destinaciju. Osim toga svrha je i ocijeniti u kakvom je položaju destinacija kad je u pitanju održivost i koliki je njen prihvatni kapacitet. Shodno rezultatima ponudit će se prijedlozi i potencijalna rješenja problema, koji prijete gradu Makarskoj kao turističkoj destinaciji.

1.2. Struktura rada

Završni rad koncipiran je po poglavljima koji objedinjuju temeljna obilježja na kojima se zasniva turistička ponuda, procjenu trenutnog stanja u turističkoj destinaciji, te anketno istraživanje provedeno među lokalnim stanovništvom.

Prva uvodna točka pobliže opisuje koncept rada, te iznosi svrhu i ciljeve rada. Sljedeće poglavlje obuhvaća temeljna obilježja turizma na području grada Makarske, odnosno izravne i neizravne elemente prirodnih i društvenih činitelja koji definiraju turističku ponudu. Prostorni i prirodno-geografski položaj uvelike su utjecali na formiranje turizma na ovom području, koji iz godine u godinu bilježi sve bolja turistička ostvarenja. Dok nam s druge strane povijesni pregled razvoja destinacije otkriva kako je pak turizam bio svojevrsna prekretnica društvenog i demografskog razvoja na ovom području.

Treće poglavlje bavi se tematikom procjene sadašnjeg stanja destinacije, ujedno i glavnom temom ovog rada. Kroz dvije metode analize predočit će se trenutno kvantitativno odnosno kvalitativno stanje turističkih elemenata.

Sljedeća točka rada prikazuje rezultate provedenog anketnog istraživanja. Podaci koji su dobiveni kroz anketne upitnike su statistički obrađeni i grafički prikazani.

Zaključno poglavlje donosi osvrt i zaključak na zadanu temu rada, te prijedloge u svrhu poboljšanja i napretka turizma za dobrobit svih dionika.

2.RASPOLOŽIVI ČINITELJI RAZVOJA TURIZMA GRADA MAKARSKE

U jednom preliminarnom priopćenju ekonomskog istraživanja autori turističku destinaciju opisuju kao: "...turistički organiziranu i tržišno prepoznatljivu prostornu jedinicu, koja skupom svojih turističkih proizvoda potrošačima nudi cjelovito zadovoljenje turističke potrebe. Iz navedenog proizlazi da za karakterizaciju neke prostorne jedinice turističkom destinacijom nije presudna njezina veličina, ni geopolitičke granice, već sposobnost privlačenja turista i cjelovitog zadovoljenja kompleksne turističke potrebe" (Križman Pavlović & Živolić, 2008.).

2.1.Prostorno obilježje grada Makarske

Grad Makarska smješten je na jugu Republike Hrvatske u središnjoj Dalmaciji, te prema administrativnoj podjeli pripada području Splitsko-dalmatinske županije. Grad se smjestio u fliškoj zoni² širokoj svega nekoliko kilometara između obala Jadranskog mora i planinskog masiva Biokova. Takva reljefna raspoređenost i raznovrsnost ovoj destinaciji daju iznimnu vizualnu fizionomiju i čine ju vrlo prepoznatljivom. Grad je također vizualno prepoznatljiv po dva reljefna fenomena koji gradskoj pomorskoj luci pružaju prirodnu zaštitu od morskih utjecaja. Riječ je o rtu Osejava i poluotoku Sv. Petar.

Nalazi se otprilike na pola puta između dvije veće hrvatske turističke destinacije na Jadranskoj obali – Splita i Dubrovnika. Grad Makarska promaknuo se kao urbano središte Makarske rivijere, ali i šireg područja Dalmatinske zagore koje gravitira makarskom području, ne samo zbog zemljopisnog položaja, nego ponajprije zbog društvenih i gospodarskih čimbenika koji su taj grad učinili drugom po veličini gospodarskom i demografskom okosnicom srednje Dalmacije (odmah nakon Splita).

Za područje cijele Makarske rivijere, pa tako i samog grada Makarske, karakteristična je gradnja domova što bliže obali i magistralnom putu. Iz tog razloga grad Makarska ima relativno malu izgrađenost površine, ali relativno visoku stopu izgrađenosti površine prostora do 200 m od obale i obalne crte.

---

² Zona na kojoj leži grad Makarska i Makarsko primorje a čini je redosljed slojeva sedimentnih stijena taloženih u dubokom bazenu formiranom na kontinentalnom rubu planinskog masiva.

2.2.Prirodno-geografska obilježja grada Makarske

Grad Makarska se nalazi na području Sredozemlja, te je samim time za nju karakteristična sredozemna, odnosno mediteranska klima. Zime su blage s dosta padalina, dok su ljeta vruća i sušna. U takvim okolnostima na području grada Makarske nalazimo floru karakterističnu za mediteranske zemlje, između ostalog najviše borovu šumu i masline.

Tablica 1 Srednja godišnja temperatura zraka u gradu Makarskoj po mjesecima

MJESEC	1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.	9.	10.	11.	12.
TEMP. °C	6,0	11,1	13,8	14,9	19,7	25,5	26,9	27,7	21,1	17,4	13,1	10,0

Izvor: DHMZ (Pristupano 29. siječnja 2023.)

Podbiokovsko područje gdje je smještena i sama Makarska obasjava više od 2750 sunčanih sati u jednoj godini, a uz to prosječna godišnja temperatura zraka iznosi 20°C. U ljetnim mjesecima za vrijeme turističke sezone temperatura zraka i mora rijetko padaju ispod 20°C, što su idealni uvjeti za razvoj kupališnog turizam koji je od samih početaka i prisutan u Makarskoj. Temperaturne vrijednosti u ostatku godine manje su pogodne za obavljanje vanjskih aktivnosti, a posebno u zimskim mjesecima.

Zahvaljujući reljefnim oblicima i geografskom položaju Makarske rivijere, Jadransko more je duž cijele obale modeliralo šljunčane plaže vrlo pogodne i dostupne za kupaće. Neke od najljepših hrvatskih plaža nalaze se upravo na obalama Makarskog primorja.

Uzimajući u obzir činjenicu da su sunce i more i dalje najvažniji razlog dolaska turista tijekom sezone, a kupanje u moru njihova najzastupljenija aktivnost tijekom boravka, kakvoća mora i plaža predstavlja jedan od važnih faktora atraktivnosti cjelokupnog turističkog proizvoda grada Makarske. Rezultati iz istraživanja o kakvoći mora, koji su obavljani na Makarskoj rivijeri, objavljeni su i u studiji o prihvatnim kapacitetima turizma na području Splitsko-dalmatinske županije. Prema rezultatima istraživanja; „Od 32 lokacije, njih 30 (94%) je dobilo godišnju ocjenu 'izvršno'. Godišnju ocjenu 'dobro' dobila je lokacija Soline-istok u Brelima, a 'nezadovoljavajuću' ocjenu lokacija Gradac – plaža, uslijed kratkotrajnog onečišćenja tijekom sezone“ (Klarić, i dr., 2018.).

2.3.Prometna raspoloživost grada Makarske

Glavni cestovni pravac koji prolazi Makarskom i cijelom Makarskom rivijerom je državna cesta D8, tzv. Jadranska magistrala ili Turistička cesta. Napravljena je 60.-tih godina 20.-og stoljeća,

te je doprinijela prostornom, gospodarskom i društvenom razvoju grada Makarske. U ukupnoj dužini proteže se do 1006 km, te obuhvaća teritorij više država uz istočnu obalu Jadranskog mora. Njezin veći dio prolazi kroz hrvatsku obalu - 643,1 km, te povezuje veće gradove kao što su: Rijeka, Crikvenica, Senj, Zadar, Šibenik, Split, Makarska, Ploče i Dubrovnik. To je najvažnija i jedina prometnica s kojom se može doći u samo središte Makarske rivijere, kad je u pitanju cestovni prijevoz. Druga najvažnija cestovna ruta je autocesta A1, koja prolazi Dalmatinskom zagorom, a povezuje Ploče i Split sa Zagrebom. Autocesta A1, simbolički nosi naziv i "Dalmatina", je dio paneuropskog prometnog koridora³, koji dalmatinskim gradovima i mjestima osim sa Zagrebom omogućuje i povezanost s ostalim Europskim gradovima. Grad Makarska nalazi se svega 20-ak kilometara od ulaza na autocestu A1, a novim tunelom probijenim u podnožju Biokova, nedaleko od Makarske, omogućena je još lakša povezanost s Dalmatinskom zagorom, pa tako i s autocestom A1.

Grad Makarska je u pravilu uglavnom "auto-destinacija", ali osim cestovnim prijevozom Makarskoj se može pristupiti i pomorskim putem. Makarska luka je od davnina služila kao strateški važna uvala s prirodnom zaštitom od morskih utjecaja, oko kojeg su zemlje kao što su Venecija, Osmansko Carstvo, Francuska i Austrougarska vodile ratove. Ona je danas pretvorena u modernu luku sa svom potrebnom infrastrukturom za prihvat nautičara i njihovih plovila. Osim za nautičare, luka predstavlja i glavnu sponu između kopna i obližnjih otoka, na kojima su iznimno popularni jednodnevni izleti turističkim brodovima.

Zbog nedostatka infrastrukture i neisplativosti izgradnje, ostale vrste prijevoza kao što su zračni i željeznički prijevoz nisu toliko zastupljene i popularne među sve zahtjevnijim turistima s velikim očekivanjima. Međutim, blizina zračnih luka Split i Dubrovnik, svakako predstavljaju značajan geoprometni potencijal spreman za buduća ulaganja.

Zbog sezonalnosti destinacije i velikog udjela korisnika koji do destinacije dolaze prvenstveno osobnim prijevoznim sredstvima (cestovnim putem), najveći problem koji se javlja su gužve i

---

³ paneuropski prometni koridori, mreža cestovnih i željezničkih prometnih pravaca uspostavljena s dugoročnim ciljem uspješnog odvijanja međunarodnog prometa na europskom kontinentu te prometa između Europe i Azije. Dogovorili su ih Europska unija, Ekonomska komisija Ujedinjenih naroda za Europu i Europska konferencija prometnih ministara

prometni kolaps na prometnicama kojega neprilagođena prometna infrastruktura ne može podnijeti.

Prema "Studiji prihvatnih kapaciteta turizma na području Splitsko-dalmatinske županije" provedenoj 2018. godine prometna infrastruktura na području čitave Makarske rivijere ocjenjena je sljedećom definicijom:

„Ne zadovoljava, prije svega, kada je riječ o prometu u mirovanju, gdje je na mnogo dijelova Rivijere već sada premašen prihvatni kapacitet. Osim toga, nekontrolirana izgradnja onemogućava povećanje kapaciteta lokalnih prometnica“ (Klarić, i dr., 2018.).

Iako se studija svojim istraživanjem fokusirala na cijelu Makarsku rivijeru, specifičan problem koji se ističe karakterističan je i u samom gradu Makarskoj. Zbog nekontrolirane izgradnje, loše izvedenog prostornog planiranja i u konačnici nepoštivanja zakonskih okvira, danas je u gradu Makarskoj, na ključnim mjestima, nemoguće napraviti izmjene u prometnoj infrastrukturi, u vidu proširenja prometnica, povećanju parkirne zone, itd.

2.4. Demografska obilježja grada Makarske

Nagli ekonomski i gospodarski razvoj koji se pojavljuje u gradu Makarskoj od sredine 20-og stoljeća izravno utječu i na populacijski rast. Iako je priljev stanovništva iz okolnih područja utjecao na brojčano stanje, ipak je rodnost glavni faktor demografskog povećanja.

S namjerom da se prilagode budućnosti i da se oporave od nemilih događaja koji su ih zadesili u prošlosti (ponajprije potresa), stanovnici su se tih godina okrenuli gradnji novih domova suvremenijih načina gradnje. U domovima su neophodni postali sanitarni čvorovi i komunalna infrastruktura koja je dotada većem dijelu stanovništva bila nedostupna. Prometna povezanost olakšala je proces obnove, te je otvorila vrata kako društvenim mogućnostima tako i gospodarskim. Mogućnost stalnog zaposlenja i zarađivanja, trgovina i medicinska skrb u skladu s netom prije navedenim faktorima izravno su utjecali na kvalitetniji životni standard koji je pak predstavljao okidač za populacijski rast.

„Snaga i dinamika populacijskih promjena predstavlja najbolji indikator društveno-ekonomskih uvjeta i procesa u nekom prostoru“ (Friganović, 1974.).

Populacijske promjene koje se daju iščitati iz popisa stanovništva grada Makarske (Tablica 2) jasno potkrepljuju činjenicu kako su se u gradu Makarskoj u to vrijeme dogodili značajni društveno-ekonomski procesi i pogodni uvjeti za razvoj.

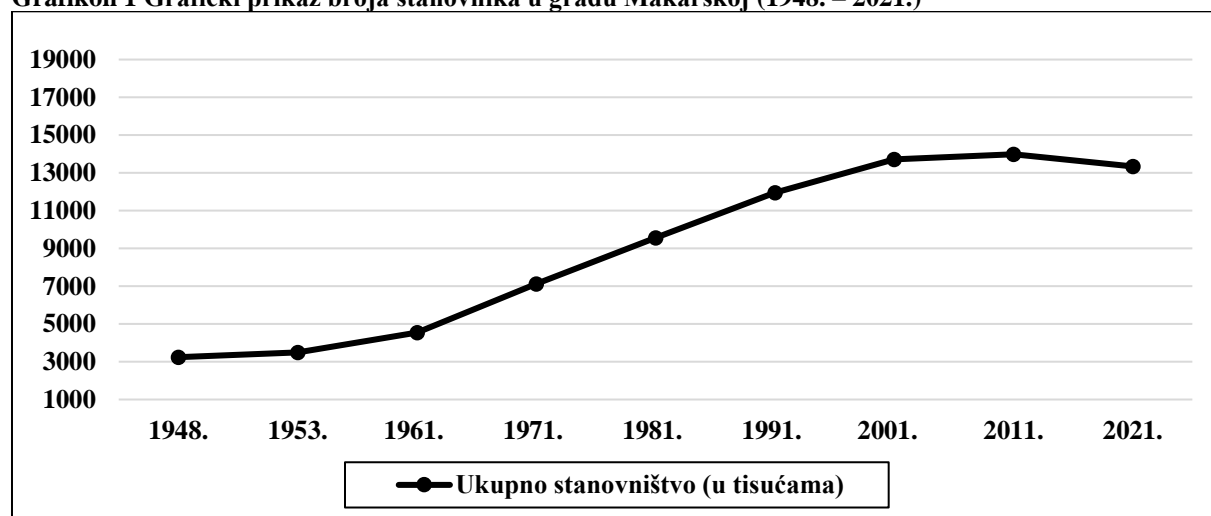
Tablica 2 Ukupan broj stanovnika grada Makarske kroz godine (1948. - 2021.)

Godina	1948.	1953.	1961.	1971.	1981.	1991.	2001.	2011.	2021.
Ukupan broj stanovnika	3 242	3 497	4 550	7 121	9 556	11 958	13 716	13 984	13 344

Izvor: obrada autora prema podacima iz elektronskih izvora

U vremenskom razdoblju od 63 godine (1948. – 2011.) broj stanovnika se konstantno povećavao. U desetljećima prije 1960-ih povećanje se očitavalo u relativno blagim stopama, dok se u 60-ima bilježi nagli porast broja stanovnika. Nagli porast potrajao je sve do 2000-tih, kad se broj stanovnika sve do danas zadržao na oko 13 000. Usporedbom popisa iz 2011. i zadnjeg popisa stanovništva iz 2021., vidljivo je kako je 2021. godine zabilježen pad broja stanovništva. Ujedno to je bio prvi pad broja stanovništva u razdoblju od sedam desetljeća prikazanih u tablici.

Grafikon 1 Grafički prikaz broja stanovnika u gradu Makarskoj (1948. – 2021.)

Izvor: obrada autora prema podacima iz Tablice 2

Grafikon pruža vizualni pregled kretanja ukupnog broja stanovništva u gradu Makarskoj. U razdoblju od 1948. – 1961. godine bilježi se tek blagi porast broja stanovnika, dok se u razdoblju od 1961. – 2001. vidi jasan i povećan eksponencijalni rast. Narednih godina iza 2001., broj stanovnika stagnira te iza 2011., poprima tendenciju laganog pada.

2.5. Povijesni pregled razvoja turizma grada Makarske

Turizam se u Makarskoj počeo javljati već 1900.-tih godina kad su prvi posjetitelji počeli boraviti na području Makarske. Makarska je dotad bila isključivo samo još jedna usputna pomorska luka s nepostojećom turističkom infrastrukturom. Ovdašnje domicilno stanovništvo bilo je siromašno i godinama prije nego se pojavio turizam živjeli su isključivo od plodova svojih ruku i mukotrpnog rada bez kojega iz surove prirode kakva ih okružuje ne bi uživali ništa. Život se uglavnom odvijao u zaseocima podno krškog masiva Biokova, gdje su se stvorili donekle pogodni uvjeti za stočarstvo i zemljoradnju. Rijetka su mjesta na Makarskom primorju gdje se prije 1900.-tih moglo živjeti od ičega drugog osim od zemljoradnje, ribolova i stočarstva. Međutim, iako se glavnina života odvijala u zaseocima, Makarani⁴ su se puno prije svih ostalih mjesnih zajednica nastanili neposredno uz morsku obalu. Razlog tome vjerojatno leži u činjenici kako Makarska u svom reljefnom sastavu uz morsku obalu ima prirodnu zaštitu od nepovoljnog morskog utjecaja na obalu. Drugim riječima poluotok Osejava i poluotok Sv. Petar stvorili su idealne uvjete za morsku luku koja je u to doba bila puno značajnija nego kopneni putevi. Tako pogodni preduvjeti svrstali su Makarsku kao najrazvijeniji grad na Rivijeri. Izumom parnih brodova i zahvaljujući pogodnom pristaništu uz obalu su se početkom 1900.-tih prošlog stoljeća pojavile prve tvornice. Makarska se u narednim desetljećima sve više razvijala, ali i dalje usporenim korakom.

Usprkos svemu tome makarsko primorje i grad Makarska su do početka 60.-tih godina prošlog stoljeća i dalje bila jedna od nerazvijenijih područja na području današnje Republike Hrvatske. Obala i mjesta kakva danas imamo duž cijele rivijere, još uvijek nisu postojala, već se iz udaljenih zaseoka do mora spuštalo samo kako bi se bavilo ribarstvom koje je uz stočarstvo hranilo stanovništvo. Makarska je međutim ovih godina bila iznimka, te se od 1900.-tih do 1950.-tih godina otvorila nekolicina hotela sa 180 kreveta, a postojala su i odmarališta i objekti privatnog smještaja koji su zajedno brojili i više od 1000 kreveta.

1960.-tih prolaskom Jadranske magistrale za stanovnike makarskog primorja i same Makarske otvara se novo poglavlje, a u narednim godinama iza toga bilo je jasno kako će od toga imati koristi i sve buduće generacije tog područja. Tih godina osim prolaska Jadranske magistrale,

---

⁴ stanovnici grada Makarske

koja je bila jedan od najvažnijih okidača za razvoj Makarske i Makarskog primorja kakvo danas postoji, katastrofalni potresi ubrzali su gospodarski, ekonomski i društveni razvoj na tom području.

Naime serija jakih potresa koji su 1962. godine razrušili stare kamene kuće u zaseocima Makarskog primorja, prisilili su stanovništvo na gradnju novih domova. Na taj se način nametnula prvenstveno prostornu usmjerenost stanovništva, prosperitet destinacije, te sam novi način života.

Spletom okolnosti dakle između toga da biraju život na koji su naučili i krenu u obnavljanje razrušenih domova ili da iznova krenu u gradnju od temelja i potencijalno lagodniji život, većina stanovništva odlučila se za novi život uz samu obalu i Jadransku magistralu.

Odluka o nastanjivanju u blizini Jadranske magistrale i same morske obale donijela je izniman turistički procvat i nagli ekonomski, gospodarski i demografski porast Makarskom primorju i gradu Makarskoj. Od 1960.-tih kreće se s intenzivnijom gradnjom prvenstveno smještajnih kapaciteta, ali i industrijskih postrojenja, javnih i zdravstvenih ustanova, objekata turističke namjene.

Iako je turistički sektor u Makarskoj osjetio posljedice oba svjetska rata u prošlom stoljeću, ni jedan ni drugi nisu utjecali na turizam toliko koliko Domovinski rat. Domovinski rat 1990.-tih u potpunosti je obustavio turistička kretanja na cijelom području Jadrana, pa tako i u Makarskoj. Dotadašnji hoteli i odmarališta većinom su bili u vlasništvu države, te su se zatvarali za turiste kako bi u njima mogli boraviti i odmarati visoki činovnici i dužnosnici. U narednim ratnim godinama isti ti hoteli i odmarališta prenamijenjeni su u smještajne objekte za prognanike i izbjeglice. Brojni takvi objekti su nakon prestanka ratnih zbivanja, napušteni i devastirani.

Tek 2000.-tih godina ponovno se javlja interes posjetitelja za Makarsku i Makarsko priobalje. U sljedećim godinama obnavljaju se ugostiteljski i smještajni objekti, organizira se Udruga iznajmljivača smještaja u privatnim kućama kako bi se stvorile nove usluge i sadržaji, podigla kvaliteta usluge i kako bi se zajedničkim djelovanjem došlo do turističke potražnje.

Gledajući povijest razvoja turizma na ovom prostoru, jasno je kako je turizam Makarskom primorju i Makarskoj omogućio ravnopravniji, pa čak i sofisticiraniji razvoj u svim poljima s ostatkom tadašnje države.

3.PROCJENA SADAŠNJEG STANJA TURIZMA GRADA MAKARSKE

U glavnom dijelu ovog rada, u svrhu procjenjivanja sadašnjeg stanja turizma u gradu Makarskoj, koristit će se dvije metode – kvantitativna i kvalitativna metoda. Osim analize pokazatelja turizma na kraju poglavlja će se obratiti pozornost na održivost destinacije i strateške planove koji su javno dostupni od strane gradskih institucija.

3.1.Kvantitativni pokazatelji turizma grada Makarske

Od prvih godina pojave turizma do danas, samo su dva događaja uzrokovala prekid ekspanzionizma rasta turističkih ostvarenja. Domovinski rat 1990.-tih prvi je događaj za kojeg je grad Makarska ostao bez turističke klijentele. Kao što se već spominjalo u poglavlju 2.5., smještajni kapaciteti za prihvata turista tih godina služili su za prihvata izbjeglica s ratom pogođenog područja. Drugi događaj koji je uzrokovao nagli pad turističkih pokazatelja, od kojeg se destinacija ipak oporavila brže nego u vrijeme rata, je pandemija izazvana virusom COVID-19. Pandemija je izazvala velik udarac i neizvjesnost na turističkom tržištu kako u samom gradu Makarskoj tako i u cijelom svijetu. Iz tog razloga u 2020. godini imamo veliki pad turističkih dolazaka i noćenja. No s obzirom na to kako je turizam djelatnost koja uz povoljne uvjete ima sposobnost brze regeneracije, već sljedeće godine turistička postignuća krenula su uzlaznom putanjom. Unatoč COVID krizi koja je uzdrmala i svjetsko turističko tržište, 2022. godine već u prvih 10 mjeseci ostvaren je rekordan broj turističkih dolazaka i noćenja od kad postoji turizam na području grada Makarske.

Tablica 3 Kvantitativni prikaz turističkih ostvarenja grada Makarske

GODINA	2019.	2020.	2021.	2022.
UKUPAN BROJ NOĆENJA	1 597 286	671 334	1 193 071	1 630 145
UKUPAN BROJ DOLAZAKA	277 779	104 628	199 641	290 807

Izvor: obrada autora prema podacima izvješća TZG Makarska. Preuzeto 19. Studeni 2022. iz <https://makarska-info.hr/hr/novosti>

Tablica 3 prikazuje ukupni zbroj noćenja i turističkih dolazaka u zadnje 4 godine, od 2019., do 2022., godine. Iz priloženog se može iščitati kako je 2019., u gradu Makarskoj ostvareno 277 779 dolazaka, dok je ostvareno 1 597 286 noćenja. To je do krize izazvane pandemijom COVID-A bila najuspješnija turistička godina za grad Makarsku. U jeku pandemije 2020. godine ostvareni su poražavajući rezultati. Ukupan broj turističkih noćenja u 2020. manji je za 58%, dok je broj turističkih dolazaka manji za 62% u odnosu na prethodnu godinu, tako da je ostvareno svega 671 334 noćenja i 104 628 turističkih dolazaka. Već iduće godine, iako uz još

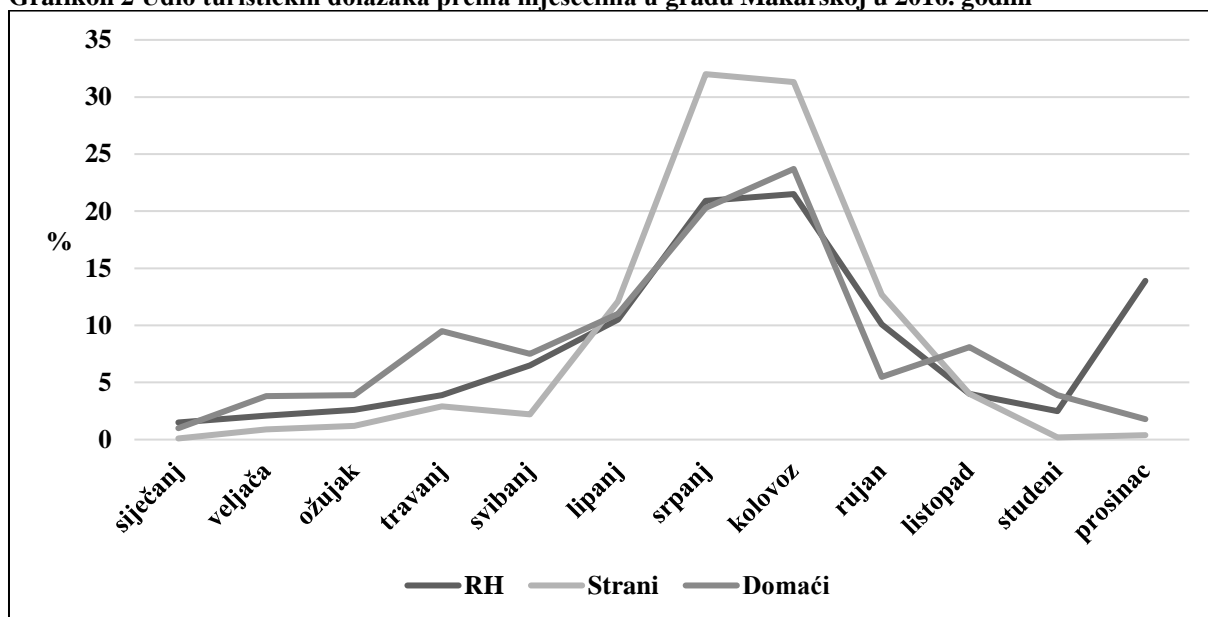

uvijek prisutne restrikcije koje su ograničavale turistička kretanja, turistički pokazatelji bilježe pozitivan trend u oba elementa. U odnosu na 2020., godinu 2021., godine ostvareno je 90% više dolazaka, te 78% više noćenja. Prema nedavno objavljenim podacima, u 2022., godini ostvaren je najveći broj turističkih noćenja i dolazaka od kada se provode mjerenja. Ukupan broj noćenja u 2022., godini iznosio je 1 630 145, a broj dolazaka 290 807, što je povećanje od 2,1% za broj noćenja i 4,7% za broj dolazaka u odnosu na do sad rekordnu 2019., godinu.

U gradu Makarskoj je tako prošle godine oboren turistički rekord koji je do sada bio postavljen u 2019., godini. Rekordne brojke ukazuju na potpuni oporavak destinacije od privremene prekida turističkih kretanja uzrokovanih COVID krizom, te kako je destinacija i dalje konkurentna na tržištu.

„Grad Makarska čini vrlo važan dio turističkog tržišta Splitsko-dalmatinske županije budući da je u razdoblju 2010. - 2016. g., Makarska sudjelovala s prosječno 7,6 % dolazaka te 8,6 % noćenja ostvarenih u Splitsko-dalmatinskoj županiji“ (Gregar, i dr., 2017.).

Grafikon 2 Udio turističkih dolazaka prema mjesecima u gradu Makarskoj u 2016. godini

Izvor: obrada autora prema podacima iz službenih dokumenata grada Makarske. Preuzeto 02. Prosinca 2022., iz <https://makarska.hr/strateski-dokumenti>

Grafikon 2 usporedno prikazuje udio turističkih dolazaka 2016., godine u Republici Hrvatskoj i gradu Makarskoj. Linije prikazuju kretanje turističkih dolazaka kroz mjesece u godini. Najtamnijom linijom predloženi su podaci o turističkim dolascima na razini cijele Republike Hrvatske. Preostale linije prikazuju udio dolazaka stranih i domaćih posjetitelja u gradu Makarskoj. Sukladno prikazanom, sve tri linije potvrđuju kako je najveća koncentracija posjetitelja prisutna u ljetnim mjesecima za vrijeme turističke sezone na Hrvatskoj obali. Sezonalnost je pritom izraženija kod stranih turista, dok je slabije izražena kod domaćih turista čija se turistička kretanja kreću u smjeru produljenja sezone na mjesece travanj i listopad.

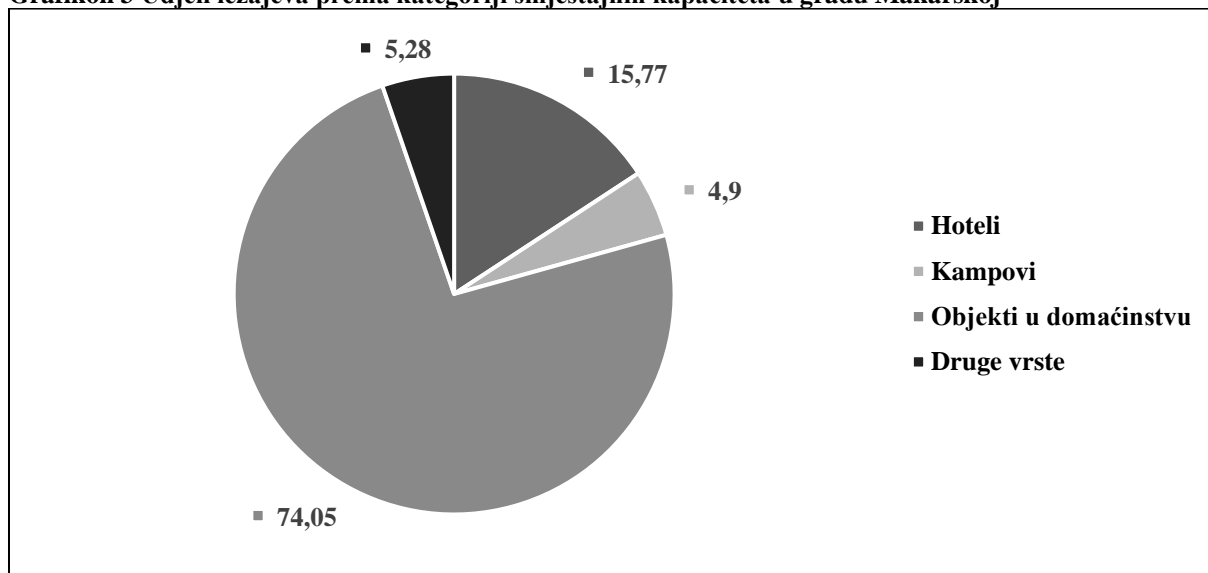
Osim što prikazuje izrazitu sezonalnost same destinacije, grafikon prikazuje kako dolasci turista na razini cijele države također prikazuju trend sezonalnosti. Međutim, ohrabruje činjenica kako se u prosincu na razini cijele države bilježi skok u broju dolazaka turista. Prvenstven razlog povećanja broja dolazaka u prosincu je vrijeme adventa koje se posljednjih godina sve više cijeni kao element obogaćivanja turističke ponude neke destinacije. Po uzoru na neke veće Europske gradove, sve više destinacija u Republici Hrvatskoj organizira sadržaje i događanja s tematikom adventa koji privlače posjetitelje. Grad Makarska također prati takve trendove, te na taj način pokušava promaknuti društvene vrijednosti i proširiti turističku ponudu van turističke sezone.

Međutim prema prikazanim podacima, jasno je kako postoji potreba za implementacijom dodatnih mjera koje bi utjecale na proširenje turističke sezone, kako bi se turizam u gradu Makarskoj razvijao s aspekta cjelogodišnje održivosti, čime bi ova gospodarska grana generirala još višu zaposlenost i prihode.

Prema procjenama „Studija prihvatnih kapaciteta turizma na području Splitsko-dalmatinske županije“ broj maksimalnih noćenja koji se mogu ostvariti u jednom mjesecu na Makarskoj rivijeri je 2 000 000. Ako uzmemo u obzir da je samo u komercijalnom smještaju u srpnju 2022., godine na cijeloj rivijeri ostvareno približno 1 700 000 noćenja, te ako tome pridodamo broj noćenja iz nekomercijalnog smještaja i same turiste koji nose status izletnika u to vrijeme, za vjerovati je kako je prihvatni kapacitet premašen ili je bar na rubu iskoristivosti. U samom gradu Makarskoj s obzirom da ima oko 20 000 registriranih ležajeva, prihvatni kapacitet u vidu noćenja u jednom mjesecu kreće se oko 500 000. Pridodamo li tome podatak da je u gradu Makarskoj 2022., godine u srpnju ostvareno oko 470 000 noćenja, zaključujemo kako je problematika identična onoj na prostoru cijele Rivijere.

Iako se studija bazirala na cijelo područje Makarske rivijere, zaključke je donosila na svaku pojedinu jedinicu lokalne samouprave. Tako je za grad Makarsku donesen zaključak kako je daljnje povećanje smještajnih kapaciteta i broja posjetitelja u vrhuncu turističke sezone vrlo riskantno i nepoželjno.

Grafikon 3 Udjeli ležajeva prema kategoriji smještajnih kapaciteta u gradu Makarskoj

Izvor: obrada autora prema podatcima TZGM

Prema dostupnim podacima iz izvješća TZGM iz 2017., i 2019., godine, ukupan broj ležajeva 2017., godine u gradu Makarskoj iznosio je 18 547, dok se 2019., godine taj broj povećao za 1 778 ležajeva, te je tako dosegnuo brojku od ukupno 20 325 ležaja. Prema kategoriji iz istog izvješća iz 2019., godine, hotelski smještaj u gradu Makarskoj zauzimao je udjel od 15,77% (3 205 ležajeva), kampovi su zauzimali 4,90% (996 ležaja), objekti u domaćinstvu, među kojima su najbrojniji apartmani, visokih 74,05% (15 051 ležaj), a ostalih 5,28% (1073 ležaja) zauzeli su ostali ugostiteljski objekti za smještaj (druge vrste).

Tablica 4 Broj noćenja turista u gradu MAKARSKOJ ovisno o vrstama smještajnih objekata gdje su ostvarena

VRSTA OBJEKTA	GODINA			%**
	2022.	2021.	2019.	2022.
HOTELI	522 788	289 639	472 615	32
KAMPOVI	40 920	31 810	27 973	3
OBJEKTI U DOMAĆINSTVU	912 989	769 115	935 073	56

** Postotak je rezultat zaokruživanja rezultata na cijele brojeve.

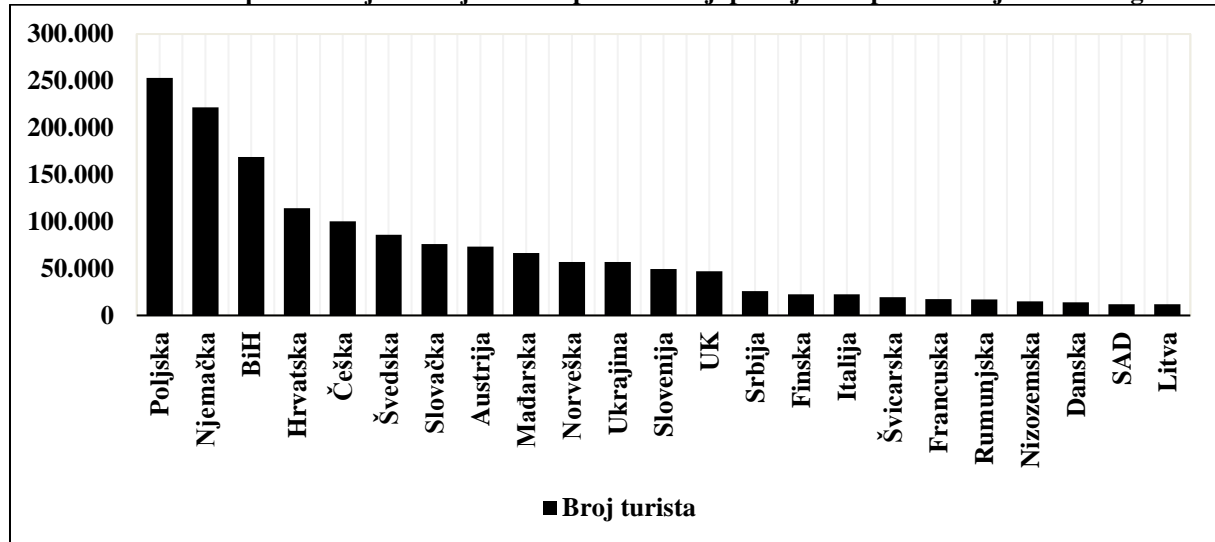
OSTALI UGO. OBJEKTI ZA SMJEŠTAJ	114 571	71 044	128 924	7
NEKOMERCIJALNI SMJEŠTAJ	38 877	31 463	32 701	2
UKUPNO	1 630 145	1 193 071	1 597 286	100

Izvor: obrada autora prema podacima izvješća TZ Makarska. (<https://makarska-info.hr/hr/novosti>)

Iz prethodno prikazanog grafičkog i tabličnog prikaza, evidentno je kako objekti u domaćinstvu čine većinski udjel i u broju ležajeva i u broju ostvarenih noćenja. Pod objekte u domaćinstvu uglavnom spadaju privatni iznajmljivači koji svoje ležajeve iznajmljuju najčešće u obliku apartmana i kuća za odmor. Takva situacija na turistički receptivnim područjima kao uzročno-posljedičnu vezu ima masovnost koja je popraćena lošim karakteristikama potrošača, među kojima je u prvom planu slaba potrošnja. Iz tog razloga težnja ovakve destinacije, a i svake koja se bori sa problemom masovnosti, je nastojanje za povećanjem smještajnih jedinica u obliku hotela viših kategorija, te kampova i pansiona, koji će u konačnici privući poželjnije profile gostiju.

Pozitivan pomak u tom smjeru vidljiv je u omjeru ostvarenih noćenja ovisno o vrstama objekta. Prošle godine (2022.) u objektima hotelskog smještaja ostvareno je 32% ukupnog broja noćenja, dok je 2019., godine taj postotak iznosio 29%. Povećanje udjela, a i broja noćenja zabilježeno je i u kampovima, objektima koji su 2022., godine ostvarili skoro 13 000 noćenja više nego 2019., godine. Udjel noćenja u objektima u domaćinstvu smanjio se za 3 postotna boda, odnosno za razliku koja se pridodala objektima hotelskog smještaja. 2022., godine u objektima za domaćinstvo ostvareno je 22 000 noćenja manje nego 2019., godine, dok je također u ostalim ugostiteljskim objektima za smještaj zabilježeno smanjenje od oko 14 000 noćenja.

Grafikon 4 Grafički prikaz broja noćenja turista prema zemlji podrijetla u prvih 10 mjeseci 2022. godine

Izvor: obrada autora prema podacima izvješća TZ Makarska. Preuzeto 19. Studeni 2022. iz <https://makarska-info.hr/>

Od samih početaka turizma na ovom području, najemitivnije područje s kojeg turisti potječu je centralna Europa, te obližnje susjedstvo, tj. gosti iz Njemačke, Češke, Poljske i BiH. Već godinama se lista najbrojnijih nacionalnosti značajnije ne mijenja. Potrošači s ovih emitivnih područja uglavnom su stekli naviku povoda ljetnih odmora na našoj obali, te im ponuda sunca i mora u kombinaciji sa prihvatljivim cijenama u potpunosti odgovara. Stoga sa posebnim oprezom treba prilagođavati promjenu sa masovnosti na selektivne oblike turizma, kako ne bi došlo do većih gubitaka i sa strane ponude i sa strane potražnje. Na grafikonu 4. uočavamo kako su najbrojniji gosti bili Poljske nacionalnosti, dok su se iza njih našli gosti iz Njemačke. Blizina susjedne BiH već godinama utječe na broj gostiju iz te zemlje isto kao i broj domaćih gostiju iz ostatka Republike Hrvatske. Nakon gostiju iz ostatka RH, najbrojniji su bili Česi, Šveđani, Slovaci, Austrijanci te Mađari.

3.2. Kvalitativni pokazatelji turizma grada Makarske

Turizam je danas najvažnija i najperspektivnija gospodarska grana Republike Hrvatske, Splitsko-dalmatinske županije pa tako i grada Makarske. Turistička ponuda grada Makarske zasniva se na bogatoj turističkoj atrakcijskoj osnovi, tj. valorizaciji povoljnih prirodno-geografskih faktora i bogatoj kulturnoj baštini. Pojedini prirodni resursi koji su "podareni" ovoj turističkoj destinaciji do danas su maksimalno iskorištavani, dok se pojedini danas spominju tek kao potencijalno iskoristivi turistički resursi. Osnovu turističkog razvoja na ovom području čine bogati prirodni resursi koji su vezani uz more, plaže, mediteransku klimu i zaštićena

područja s naglaskom na planinu Biokovo, te ostale lokalitete poput botaničkog vrta Kotišina, rta Osejave i poluotoka Sv. Petar.

Grad Makarska poznat je kao destinacija sunca i mora koji kao glavni turistički resurs ima obalni pojas od 8 km, s tim da oko 5 km obale čine šljunčane plaže koje su lako dostupne i najpogodnije za potrebe kupališnog turizma. Najveća i najfrekventnija plaža na prostoru grada je plaža Donja luka u samom gradskom centru. To je šljunkovita promenadna plaža koja se ističe brojnim ugostiteljskim i rekreacijskim sadržajima, a koja je zbog svoje uređenosti i ostalih vrijednosti nositelj međunarodne ekološke nagrade Plava zastava. „Plava zastava međunarodno je priznanje za ekologiju i očuvanje okoliša koje se dodjeljuje plažama i marinama, a jamči očuvanu okolinu, čistoću mora i plaže, dobro uređenje i visoku kvalitetu usluge“ (Adriatic.hr: Vodič - Plaže s Plavom zastavom, n.d.).

Zahvaljujući velikom broju restorana, pizzerija, konoba, barova i slastičarni, grad Makarska ima značajnu resursnu osnovu gastronomske ponude. Gastro ponuda pruža vrlo važan potporanj sveukupnoj turističkoj ponudi grada, upravo iz razloga što se turizam temelji uglavnom na jednoj vrsti turizma - kupališnoj. Samim tim ugostiteljski objekti su značajni i iz razloga što svi imaju jedinstvenu ponudu, koja u konačnici znači diferenciranost turističke ponude na razini grada. Jedinstvenost se očitava kroz vrstu objekta, cijene, ponudu i proizvode koje nude. Npr. na području grada tako posluju restorani s tradicionalnom dalmatinskom kuhinjom, kuhinjom na bazi ribe, kuhinjom na bazi mesa, postoje i oni koji su opredijeljeni na neku internacionalnu kuhinju, itd. Nažalost, za grad je karakteristično kako velika većina ugostiteljskih objekata radi samo tijekom turističke sezone, što predstavlja ograničavajući faktor razvoju ukupne cjelogodišnje turističke ponude.

Kongresni turizam spada pod selektivne oblike turizma. Prednosti ove vrste turizma su mnogobrojne, a najznačajnije po sam grad bile bi produljenje turističke sezone i privlačenje visokoobrazovne klijentele, ujedno i boljih potrošača. Prema cjelovitoj analizi grada Makarske, provedenoj u svrhu izrade daljnje strategije grada, trenutni kapaciteti kongresnih prostora u gradu Makarskoj trenutno su zadovoljavajući, ali isto tako se ističe kako nedostaje sadržajne ponude kongresnog turizma, te kako je istu potrebno kreirati. „Postojeći kapaciteti kongresnih dvorana obuhvaćaju ponudu pet hotela s tri i četiri zvjezdice kvalitete. Najveći broj mjesta osigurava hotel Meteor gdje je na raspolaganju pet dvorana između 15 i 250 mjesta. Hotel Park

posjeduje dvije dvorane ukupnog kapaciteta 450 mjesta, dok se u Aparhotelu Miramare i hotelima Biokovo i Biokovka nalaze manje konferencijske dvorane“ (Gregar, i dr., 2017.).

U sklopu novog objekta "Apfel arene", koji objedinjuje sportske, kulturne i zdravstvene sadržaje, grad Makarska dobio je i najveću višenamjensku dvoranu do sada koja se proteže na 550 m² te ima kapacitet od 360 komfornih sjedišta. Uz svu potrebnu infrastrukturu, dvorana predstavlja adekvatan prostor za obavljanje svih vrsta kongresa, seminara i stručnih usavršavanja. Osim za potrebe kongresnih aktivnosti, dvorana se koristi i kao kino dvorana, te kao kazalište s kazališnom pozornicom. Uz kulturne sadržaje, kompleks pruža i raznovrsne sportske dvorane i terene sa svim popratnim potrebnim objektima (svlačionice, tuševi...). Također u objektu se nalazi i moderno opremljena teretana i ugostiteljski objekt. Osim sporta i kulture unutar kompleksa omogućeno je i korištenje usluga zdravstvene skrbi u svojevrsnom zdravstvenom centru Arene. Bitno je međutim za istaknuti kako je ovaj projekt financiran i osmišljen isključivo iz vlastitih sredstava jedne makarske obitelji koja je ovim hvalevrijednim potezom obogatila turističku ponudu grada.

U svojoj ponudi grad Makarska ima ukupno 19 hotela. Većina hotela kategorizirana je sa 4 zvjezdice, točnije njih 12 , dok 6 hotela zadovoljava uvjete za 3 zvjezdice. Makarska je tek prošle godine dobila prvi i jedini hotel sa najvišom kategorijom. Punog naziva Aminess Khalani Beach hotel, pod vodstvom Aminess grupacije, od srpnja 2022. godine pruža prijeko potrebne usluge i sadržaje za imućnije potrošače, te je pozitivan primjer odmaka od masovnosti i prelaska na elitni turizam, kojeg zagovara vladajuća struktura. Osim hotela, u gradu se nalazi i jedan hostel sa 2 zvjezdice, jedan resort sa 2 zvjezdice, te 2 kampa.

Na području grada Makarske do sada se nalaze tri zaštićena područja, a to su Park prirode Biokovo, park šuma Osejava i Botanički vrt Kotišina koji je zaštićen u kategoriji spomenika parkovne arhitekture. Još 5 lokaliteta na području grada je evidentirano za dobivanje kategorije zaštite – Značajni krajobraz, koji bi njihovim proglašenjem mogli postati potencijalni turistički resursi.

Iako je planina Biokovo već 1981. godine proglašena Parkom prirode, tek se posljednjih godina počela intenzivnije prepoznavati kao iznimna turistička atrakcija. Vjeruje se kako bi projekt izgradnje žičare, koja bi povezivala vrh Vošac sa podnožjem planine, ubrzao proces valorizacije ovog planinskog masiva, te kako bi potaknuo još veći interes među lokalnim stanovništvom i

turistima. Žičara bi omogućila lakšu dostupnost planinskim vrhovima i atrakcijama u samom srcu planine, do kojih se sada može jedino neprikladnom planinskom cestom. Još jedna od bitnih funkcija ovog projekta bila bi i proširenje turističke ponude te produljenje turističkih aktivnosti tijekom cijele godine. Međutim i bez žičare, njegova pejzažna raznolikost, bogatstvo krških oblika i životinjskog svijeta, te bogatstvo kulturno-povijesnih detalja i turističko - rekreacijskih sadržaja, učinili su ovo područje iznimno turistički iskoristivo. „Danas turističku atrakcijsku osnovu Parka prirode Biokovo čine sljedeći sadržaji: vidikovci, poučne staze, botanički vrt Kotišina, informativni prezentacijski centri, planinarske staze i letjelište za paragliding“ (Biokovo, 2017). Otvaranjem Skywalk-a (nebeske šetnice) u srpnju 2020. godine PP je dobio novu atrakciju, a uz to stekao je još veću popularnost i pažnju među turistima. Park Prirode Biokovo promiče se kao resurs s najvećim potencijalom iskoristivosti u svrhu proširenja turističke ponude. Međutim zbog stupnja zaštite koji ovaj resurs posjeduje, posebna pozornost mora se obratiti na održivost i sprječavanje pojava koje bi mogle ugroziti njegov stupanj zaštićenosti.

Materijalni i nematerijalni ostaci duge povijesti naseljenosti ovog prostora važan su element turističke ponude. Takva vrsta turističke ponude, poznatija kao kulturna baština, daje autentičnost gradu Makarskoj i priliku turistima da upoznaju lokalni identitet. Uz kulturnu baštinu, kulturna infrastruktura i lokalni način života zajedno čine resursnu osnovu za razvoj kulturnog turizma. Najvažnije ustanove kulturnog turizma u gradu Makarskoj su umjetničke galerije, zbirke i muzeji, kino i glazbene ustanove. Uloga kulturnih ustanova u suvremenom turizmu na području grada Makarske je prezentacija pokretne i nepokretne materijalne te nematerijalne kulturne ostavštine te povijesnih i suvremenih umjetničkih djela i radova.

„Kulturne ustanove važan su kulturno-turistički resurs što znači kako njihovo postojanje ima puno veći privlačni učinak na imidž destinacije“ (Gregar, i dr., 2017.).

Tablica 5 Najznačajnije atrakcije Grada Makarske

ATRAKCIJA	VRSTA	TIP TURIZMA
Apfel Arena	građevina/objekt	konferencijski/zdravstveni/sportski/kulturni turizam
Biokovo	planina/park prirode	rekreacijski/alpinistički/biciklistički/izletnički turizam
Botanički vrt Kotišina	botanički vrt	ekoturizam /vrtni turizam
Donja luka	plaža	kupališni turizam
Gradska galerija Antun Gojak	galerija	kulturni/umjetnički turizam
Gradska luka	građevina/lokalitet	nautički turizam

Gradski muzej Makarska	muzej	kulturni turizam
Kačićev trg	građevina/lokalitet	kulturni turizam
Makarska zvjezdarnica	građevina/objekt	astronomski turizam
Malakološki muzej	muzej	kulturni turizam
Muzej riba, rakova i školjki	muzej	kulturni turizam
Nugal	plaža	naturizam/kupališni turizam
Osejava i Sv. Petar	prirodni lokaliteti	rekreacijski/zdravstveni turizam
Spot mall	građevina/objekt	shopping turizam
Svetište Vepric	svetište	vjerski turizam

Izvor: obrada autora prema podacima iz raznih izvora

„U svrhu pružanja zabave posjetiteljima, odnosno povećanja atraktivnosti prostoru u kojem se odvijaju, ali i stjecanja određene ekonomske koristi, stvaraju se različite manifestacije“ (Gregar, i dr., 2017.). Razne manifestacije i događaji doprinose prezentaciji materijalne i nematerijalne prirodne i kulturne baštine, te kao takve čine iznimno važan turistički resurs. One se u gradu Makarskoj većinom zbivaju u ljetnim mjesecima za vrijeme turističke sezone, kad se kroz različite smotre, animacijske programe, zabavne igre, festivale, natjecanja, tradicijske sadržaje i proslave prezentiraju lokalne posebnosti grada. Posljednjih godina zbog mjera u svrhu obrane od pandemije COVIDA-19, brojnim manifestacijama i događajima bilo je ograničeno djelovanje i održavanje u smislu ograničenja broja posjetitelja ili čak potpune zabrane održavanja. Popuštanjem mjera i prolaskom opasnosti od rizika zaraze ponovno je omogućeno organiziranje događaja i manifestacija.

Tablica 6 Najznačajnija događanja i manifestacije u gradu Makarskoj

MANIFESTACIJA/DOGAĐAJ	VRIJEME ODRŽAVANJA	VRSTA MANIFESTACIJE/DOGAĐAJA	TIP TURIZMA
Arbunijada	rujan	natjecanje u ribolovu	ribolovni turizam
Božićni advent	vrijeme adventa	događaj posvećen adventskom periodu s adventskim motivima i ugođajem	vjerski/tematski turizam
Festval klapa uz mandoline i gitare	početak ljetne sezone	nastupi tradicionalnih sastava dalmatinskog kraja uz muzičke instrumente	muzički/kulturni turizam
Foton - festival fotografije	neodređeno	izložba fotografija	foto turizam
IKKER	veljača	internacionalni kup kuhara europskih regija	gastronomski turizam
Jazz festival	kolovoz	festival jazz glazbenog žanra	muzički turizam
Mafest	svibanj	makarski festival stripa	kreativni turizam
Noć Kalelarge	kolovoz	kulturno-zabavna manifestacija	kulturni turizam
Ribarska večer	ljetni mjeseci	večeri tradicionalne gastronomske ponude, zabavnih sadržaja i	alternativni turizam

		glazbe autentičnih za dalmatinsko područje	
Zimski karneval	veljača	karneval	manifestacijski turizam
WTA Makarska Open 125	svibanj/lipanj	ženski teniski turnir	sportski/manifestacijski turizam

Izvor: obrada autora prema podacima iz raznih izvora

U tablici su navedeni samo neki od najpoznatijih događaja koji se u gradu Makarskoj održavaju svake godine. Osim već spomenutih u gradu se tokom cijele godine organiziraju i razna sportska događanja (utrke, vaterpolo, judo, odbojkaški i nogometni turniri), projekti, koncerti, predstave, manifestacije, festivali, sajmovi... Iako brojnost i raznovrsnost događaja pozitivno utječu na društveni život i ekonomiju, te upotpunjuju turističku ponudu grada, njihovo vrijeme održavanja ne djeluje pozitivno na lokalno stanovništvo te na cjelogodišnju turističku ponudu. Već spomenuto održavanje za najveće turističke aktivnosti u ljetnim mjesecima, grad Makarsku čini „osiromašenom“ u ostatku godine.

Pored nedovoljno iskorištenih resursa, kad su u pitanju maksimalno iskorišteni resursi na području grada, u prvi plan nedvojbeno spadaju prevelika izgrađenost obalnog pojasa i prekrpane plaže. Prevelika izgrađenost obalnog pojasa ili drugim riječima „betonizacija“ obalnog pojasa, otprilike do 200 m od obalne crte, produkt je neplanske izgradnje i žudnje za ekonomskim profitom u samim početcima turizma na ovom prostoru. "Megalomanska" gradnja apartmana i ostalih objekata za smještaj, uz stambene objekte rezidenata tog područja, stvorili su veliku preopterećenost i nepovratno uništenje pojedinih elemenata obalnog pojasa. Uz to, radi prevelike koncentracije ljudi za sezone dolazi do pojava, kao što su buka, zagađenje i uništavanje koje ugrožavaju kulturne i tradicijske vrijednosti ovog kraja.

Takvi postupci stjecanja ekonomske koristi prije stvaranja održivog poslovanja i očuvanja prirodnih i društvenih vrijednosti, nažalost danas dolaze na naplatu, često u obliku negativnog turističkog imidža. Gužve na plažama su problem koji grad Makarsku i okolna područja prati od početka masovnog turizma koji se pojavio kad i užurbana izgradnja turističkih kapaciteta u 1960.-ima. Osim već navedenih problema, ima i onih koji se očituju u infrastrukturi, a ponajviše u prometnoj i vodovodnoj. Upravo zbog novogradnje i povećanja broja korisnika na vodovodnoj mreži, gradu Makarskoj i lokalnim mjestima prijete problemi s opskrbom pitke vode, koja je već posljednjih par godina na granici iskoristivosti.

Zbog svih izazova koji se nameću i problema koji se pojavljuju grad Makarska treba ozbiljno i strateško promišljanje o tome kako ovaj izniman prostor, kako obalni, tako i planinski iskoristiti

za raznovrsnu ponudu i turizam koji će privlačiti goste čitavu godinu te na koji način se pozicionirati na tržištu.

3.3. Swot analiza turizma grada Makarske

Relativno najpoznatiji oblik analize u menadžmentu je analiza eksternih i internih faktora koji djeluju na poduzeće. SWOT je kratica za snagu, slabosti, prilike i prijetnje. Svrha ove analize jest usklađivanje sposobnosti destinacije s uvjetima okoline u kojem se nalazi.

Tablica 7 SWOT analiza turizma grada Makarske

SNAGE	SLABOSTI
Strateška lokacija Ljepota krajolika Mnoštvo raznolikih krških fenomena Kvaliteta mora i plaža Ugodna mediteranska klima Kulturološka raznolikost i bogatstvo Cestovna dostupnost Niski stupanj onečišćenja zraka, mora i voda Stalni gosti Prepoznatljivost na emitivnim tržištima (Njemačka, Slovenija, Poljska, Češka...)	Promet u mirovanju (nedostatak parkirališta) Željeznička i zračna dostupnost Prometne gužve Zdravstvena skrb Komunalna infrastruktura (ponajprije vodovod, odvod i telekomunikacije) Preopterećenost gradskih prometnica Manjak radne snage i nedovoljno obrazovnog kadra Gradski i međugradski prijevoz Manjak inovativnosti Loša organizacija
PRILIKE	PRIJETNJE
Valorizacija neiskorištenih i neotkrivenih resursa Valorizacija napuštenih i devastiranih objekata Razvoj turizma u selima (ruralnim područjima) Razvijanje turizma posebnih interesa Stvoriti sinergiju između turizma i kulture Ulaganje u obrazovanje Ulaganje u održivost i očuvanje prirode i okoliša Produljenje sezone na cjelogodišnji turizam	Apartmanizacija Betonizacija Materijalizam Nekontrahirana izgradnja Nekoordinirani razvoj Opasnost od većeg ekološkog onečišćenja uslijed nautičkog turizma Pad interesa za destinacijom uslijed preopterećenosti, devastacije i manjka ulaganja Gubljenje autentičnosti destinacije Veliki broj konkurentskih destinacija

Izvor: prijedlog autora

Tipične ljetne destinacije masovnog turizma, kao što je i sama Makarska, uobičajeno dijele slične "prednosti i mane". Prednosti u obliku snaga i prilika kojima se destinacija Makarska može pohvaliti iskazane su u Tablici 7. Snage koje stoje iza grada Makarske kao destinacije svakako su: ljepota krajolika i čistoća zraka mora i voda, strateška lokacija i laka cestovna dostupnost, te ugodna mediteranska klima koja privlači potrošača sa željenih emitivnih tržišta i k tome nerijetko i stalne goste.

Prilike između kojih se ističe i produljenje sezone na cjelogodišnji turizam, te održiviji pogled na budućnost svakako su ispravan put ka poboljšanju situacije u destinaciji. Stvoriti sinergiju

između turizma i kulture i tradicije, te valorizacija devastiranih objekata i neiskorištenih resursa omogućila bi konkurentnost destinacije na tržištu na kojem je sve zahtjevnije zadovoljiti klijentelu.

Protiv slabosti i prijetnji treba se boriti konstantnim praćenjem stanja na tržištu, te cjelokupnom analizom destinacije. Samo svjesnost o slabostima koje su prisutne u gradu Makarskoj nije dovoljna, te je potrebno poduzimati mjere kojima bi se one otklanjale ili barem svele na minimum koji u konačnici neće ugroziti destinaciju na bilo kakav način.

Prijetnje su svakodnevno prisutne, kako u bilo kakvom poslovanju tako i u turističkoj destinaciji, a prvenstveno u branši turizma. Neizravne prijetnje koje predstavljaju ugrozu za turizam u gradu Makarskoj svakako su apartmanizacija i betonizacija, koje bi u bližoj budućnosti mogle ugroziti destinaciju, najvjerojatnije u obliku gubljenja autentičnosti destinacije, a na posljetku i gubljenja interesa potrošača.

3.4.Strategija razvoja turizma grada Makarske

Na službenoj stranici grada dostupna je nekolicina strateških planova i provedbenih programa, među kojima su od najvećeg značaja za turizam; „Provedbeni program grada Makarske 2022. – 2025.“ i „Plan razvoja kulturnog turizma grada Makarske.“

Provedbeni program grada Makarske za predstojeće godine oformljen je krajem 2021. godine te ga čini analiza postojećeg stanja po područjima koje obrađuje, skup mjera i aktivnosti kojima bi se stvorili preduvjeti za postizanje konkretnih ciljeva te buduće strateško planiranje i promišljanje o razvoju grada. Između 12 područja koji su obuhvaćeni provedbenim programom nalazi se i dio posvećen turizmu. Međutim ovo nije prvi takav dokument koji u svojoj strukturi kao predmet obrađuje turizam u gradu Makarskoj.

Na stranicama grada također je dostupan i "Plan ukupnog razvoja grada Makarske⁵" iz 2010. godine, koji je zbog promjene trendova i potreba koje prate suvremeni turizam u pojedinim elementima izgubio na značenju. Zajednička karakteristika i jednog i drugog plana, po pitanju

---

⁵ Plan se temelji na dokumentu višeg rada „Regionalno operativnom programu Splitsko–dalmatinske županije“

turizma, očituje se u ciljevima koje žele ostvariti. I u jednom i u drugom planu kao cilj se nameće povećanje kvalitete i obogaćivanje turističke ponude. Plan iz 2010. već tada je prepoznao opasnost koju nosi zastarjela infrastruktura u kombinaciji sa masovnim turizmom u ljetnim mjesecima. Usprkos tome kao drugi cilj predstavljen je plan povećanja broja hotelsko-ugostiteljskih objekata, prvenstveno hotela više kategorije, kampova, pansiona, odmarališta...

Noviji plan iz 2021. veći fokus je stavio na problem manjkavosti turističke ponude van turističke sezone, bez koje pred i post sezona ne mogu ostvariti željene turističke rezultate. Upravo u svrhu produljenja sezone i rasterećenja ljetnih mjeseci zahtjeva se ozbiljno strateško promišljanje o tome kako ovaj izniman prostor, kako obalni, tako i planinski iskoristiti za raznovrsniju ponudu i turizam koji će privlačiti turiste tokom cijele godine. Isto kao i u programu iz ranijeg desetljeća ustanovljeno je kako masovnost uzrokuje veliki pritisak na infrastrukturnu mrežu u koju se nedovoljno ulaže i koja ne prati trendove nove gradnje.

„Iako su nastojanja grada Makarske, Turističke zajednice grada Makarske i ostalih dionika kontinuirano usmjerene na poboljšanje promocije i organizacije manifestacija i događanja, proizvedeni učinak još uvijek nije dostatan za postizanje kvalitetnijih turističkih rezultata, posebice u razdoblju izvan sezone“ (Makarska, 2021.).

U planu iz 2021., također su izdvojene aktivnosti koje se planiraju provesti u svrhu održivosti, inovativnosti i otpornosti hrvatskog turizma:

1. aktivnosti vezane za poticanje razvoja poduzetništva i gospodarstva
2. poticanje održivog razvoja turizma
3. turistička valorizacija i prezentacija kulturne i prirodne baštine, gastronomske i enološke ponude
4. povećanje multiplikacijskih učinaka turizma na područja poljoprivrede, digitalizacije, prometa, energije i okoliša te sporta i kreativnih industrija
5. međusektorska suradnja

Plan za razvoj kulturnog turizma grada Makarske u svom sastavu također sukladno temi sadrži analizu postojećeg stanja i definiciju resursne i atrakcijske osnove na temelju koje se razvija kulturni turizam u gradu Makarskoj. U preostalom dijelu izvršene su preliminarne analize,

istražuje se tržište trendova i iznose se ciljevi u pogledu kulturnog turizma na ovom prostoru. Među ciljevima koje je projekt iznjedrio najznačajniji za turistički razvoj bili bi:

1. unaprijediti razvoj selektivnih vrsta turizma – kulturni turizam – od tržišta sunca i mora prema specijaliziranim tržištima
2. valorizacija kulturno povijesne spomeničke baštine, primarnih kulturnih atrakcija
3. kreiranje turističke marke grada
4. uravnotežena turistička ponuda

3.5. Grad Makarska kao destinacija održivog turizma

Trenutno stanje pokazuje da se na području destinacije održao zadovoljavajući stupanj ravnoteže između prirodnih i društvenih čimbenika. Takva situacija daje posebnu vrijednost ukupnom prostoru, koji uz geomorfološke i vizualne osobine, te atraktivnost krajobraznih slika čini najvrjedniji doživljaj Makarskog primorja.

Budući da turističku osnovu grada Makarske čine dvije izrazite prirodne i krajobrazne cjeline – planina Biokovo i obalni pojas uz Jadransko more, obje su zaštićene određenim stupnjem zaštite. Županijskim planom planina Biokovo zaštićena je kao park prirode, dok je morski akvatorij i neizgrađeni obalni pojas posebno zaštićen u širini od 300 metara. Ograničenja od ljudskih djelovanja na tim područjima od iznimne su važnosti iz razloga što ove dvije cjeline predstavljaju iznimnu vizualnu vrijednost i osobitost turističke ponude.

Posljednjih godina sve više se djeluje prema održivosti, kako u turizmu, tako i u ostalim gospodarskim djelatnostima na području grada Makarske. Prepoznaju se negativne strane masovnog turizma, isto tako s druge strane se prepoznaju pogodnosti koje donose selektivni oblici turizma. Djeluje se na proširenju i obogaćivanju turističke ponude sa ulaganjima koja su potaknuta održivošću.

Na razini grada pozitivan primjer ulaganja u "održivu destinaciju" vidljiv je kad je riječ o ciklo turizmu i biciklističkim stazama izrađenim za potrebe istog. U Makarskoj se tako danas broji nešto malo manje od 150 km biciklističkih staza. Također jedan od primjera pozitivnog ulaganja je plan o uvođenju javnih bicikala, koji bi bili dostupni lokalnom stanovništvu, ali i turistima

za vrijeme njihova boravka u destinaciji. Na taj način pokušat će se djelovati na dva problema, onaj ekološki i onaj prometni. Većina investicija potpomognuta je financijama iz vanjskih izvora, najčešće EU fondova i ostalih fondova za održivi razvoj. Primjeri takvih potpomognutih investicija prisutni su i kad je riječ o hvale vrijednim privatnim investicijama. Naime pojedini poduzetnici su iskoristili priliku te su se odlučili na solarnu energiju kao obnovljivi izvor energije umjesto dotadašnjih neobnovljivih izvora, kao npr. fosilnih goriva.

Međutim, većina dostupnih planova i investicija još uvijek su samo "riječ na papiru", a posebno kad se radi o ozbiljnijim ulaganjima koji bi preokrenuli smjer kretanja turizma ka onom održivom.

U skorijoj budućnosti s obzirom na trenutno stanje pokazatelja, za očekivati je kako će se u destinaciji nastaviti trend masovnosti i betonizacije s obzirom da se ne poduzimaju značajnije i konkretnije mjere koje bi suzbile negativne posljedice istih.

4. ANKETNO ISTRAŽIVANJE O STAVOVIMA LOKALNOG STANOVNIŠTVA PREMA ELEMENTIMA TURISTIČKE PONUDE GRADA MAKARSKE I UTJECAJIMA TURIZMA

Ovo anketno istraživanje provedeno je u svrhu ispitivanja lokalnog stanovništva o elementima turističke ponude i utjecajima turizma u gradu Makarskoj. Ciljano postavljenim pitanjima od ispitanika se pokušavaju doznati stavovi i mišljenja o temama koje se direktno ili indirektno interpretiraju sa turističkom djelatnošću. Cilj anketnog istraživanja je ustvrditi stupanj zadovoljstva lokalnog stanovništva i steći uvid o upoznatosti ispitanika sa "turističkom situacijom" i pojmovima vezanih za turizam. Također, anketa je provedena isključivo u svrhu pisanja završnog rada.

4.1. Metodologija istraživanja

Istraživanje se provodilo u razdoblju od 03. siječnja 2023. godine do 20. siječnja 2023. godine. Sva pitanja u anketnom upitniku, osim zadnjega, su obavezna te zatvorenog tipa s već ponuđenim odgovorima, dok je zadnje pitanje opcionalno te je otvorenog tipa gdje su ispitanici mogli upisati svoje mišljenje u svezi s ponuđenim pitanjem.

Sama pitanja iz anketnog upitnika mogu se podijeliti u više skupina, ovisno o njihovoj tematici. Shodno tomu, skupine pitanja su sljedeće:

1. Socio-demografska skupina pitanja – odnosi se na prva tri pitanja u upitniku, te se od ispitanika traži da pribilježe svoju dob, spol te stupanj stečenog obrazovanja.
2. Ciljana skupina pitanja – jedno pitanje u kojem se od ispitanika traži da ocijene stupanj zadovoljstva elementima turističke ponude u gradu Makarskoj
3. Ciljana skupina pitanja – jedno pitanje u kojem se od ispitanika traži da ocijene stupanj istinitosti o tvrdnjama utjecaja turizma na grad Makarsku
4. Slobodna skupina pitanja – odnosi se na 7 preostalih pitanja gdje se od ispitanika traži da iznesu svoje mišljenje, procjene i primjedbe u svezi s tematikom postavljenih pitanja.

Anketa je provedena putem internetskog obrasca, a ispitanici su ga mogli otvoriti putem linka koji im je dostavljen putem društvenih mreža, maila ili SMS poruka. Sudjelovati su mogli svi punoljetni stanovnici, neovisno o spolu i stečenom obrazovanju i to potpuno anonimno i

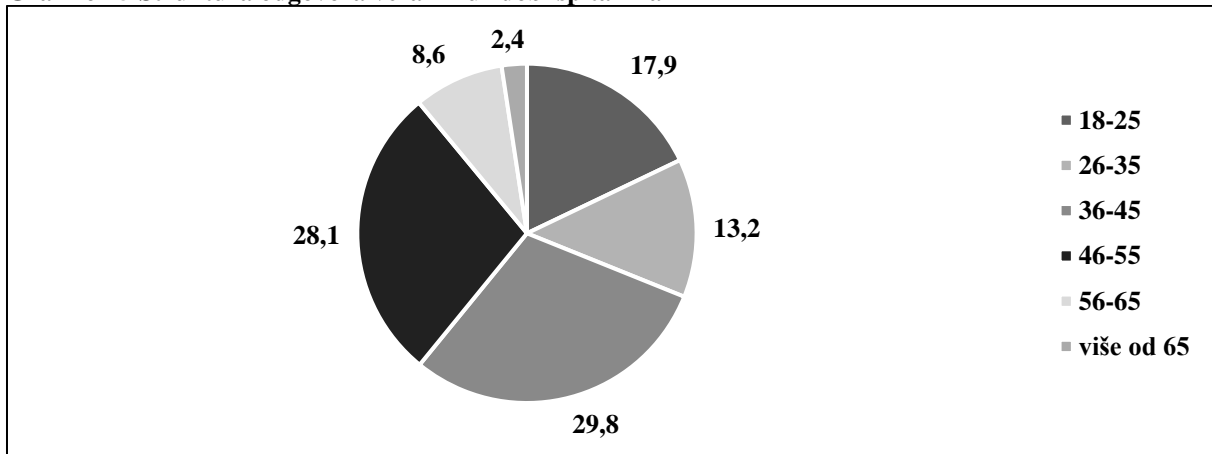

dobrovoljno. U anketnom ispitivanju sudjelovala su tri stotine i dva ispitanika, te su njihovi odgovori putem internet platforme "Google Forms" prikupljeni i evidentirani.

4.2. Rezultati istraživanja

U ovoj točki rada predstavljaju se i razmatraju rezultati provedenog istraživanja, uglavnom prikazani u grafičkom obliku, zajedno sa pripadajućim pitanjima. Uz to, objašnjavaju se postavljena pitanja u istraživanju i njihova svrha, te se sažeto pokušava interpretirati dobivene odgovore i na što oni ukazuju. Pošto se u ovom anketnom istraživanju ispitivalo uglavnom radno aktivno stanovništvo, dobna granica bila je ograničena samo na punoljetne ispitanike. Radi lakšeg praćenja, rezultati će biti prikazani prema podjeli iz prethodnog poglavlja. Odgovori od svih ispitanika su evidentirani, prihvaćeni i važeći.

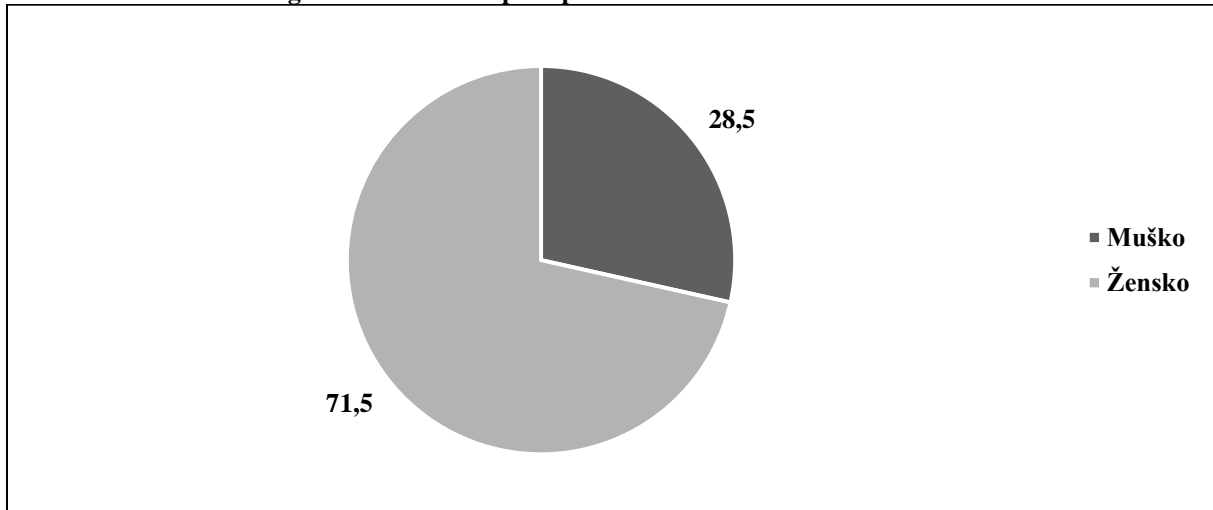
Grafikon 5 Struktura odgovora vezanih uz dob ispitanika

Izvor: obrada autora prema odgovorima iz anketnog istraživanja

Odgovorima na pitanje o dobi približno se 30% ispitanika izjasnilo kako se nalaze u razdoblju od 36-45 godina. Približno 28% ispitanika izjasnilo se kako se nalaze u dobi između 46 i 55 godina, što zajedno sa prethodnim podatkom od 36-45 godina i podatkom od $\approx 13\%$ ispitanika u rasponu od 26-35 godina iznosi $\approx 71\%$ ispitanika koje možemo svrstati u ispitanike srednje životne dobi. Takav podatak pogoduje činjenici o vjerodostojnosti i kredibilitetu anketnog istraživanja jer se radi o radno aktivnom stanovništvu, koje je po proporcijama najpogodnije za provođenje istraživanja na ovu tematiku. Međutim i postotak od $\approx 18\%$ ispitanika između 18-25 godina također je pogodan podatak jer ocrta razmišljanje budućih generacija. 11% ispitanika nalazi se u dobi iznad 56 godina života.

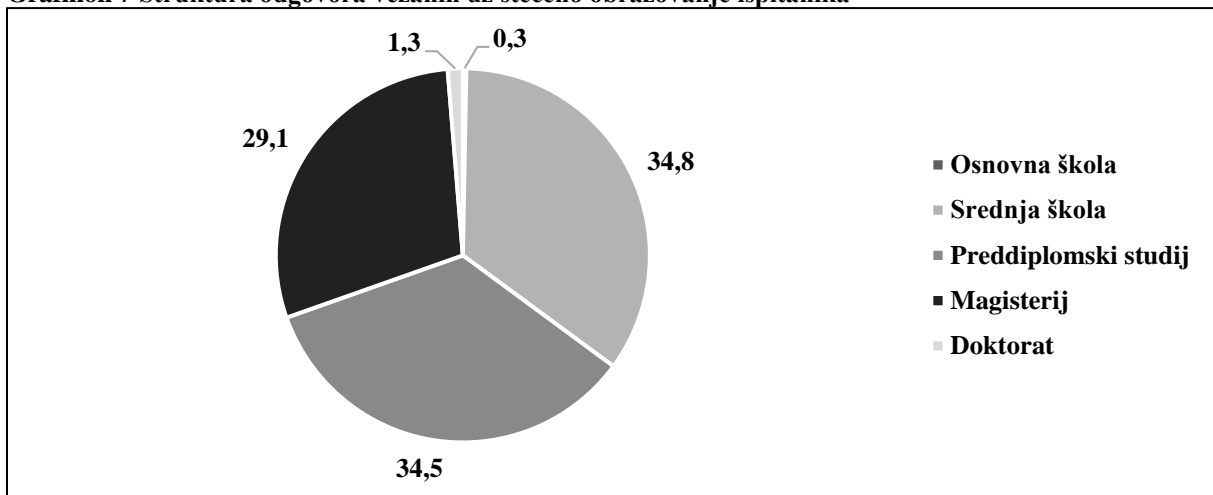
Grafikon 6 Struktura odgovora vezana uz spol ispitanika

Izvor: obrada autora prema odgovorima iz anketnog istraživanja

U anketnom istraživanju većinskim dijelom sudjelovale su ispitanice ženskog spola, točnije njih 71,5%, dok su muškarci činili 28,5% udjela među ispitanicima.

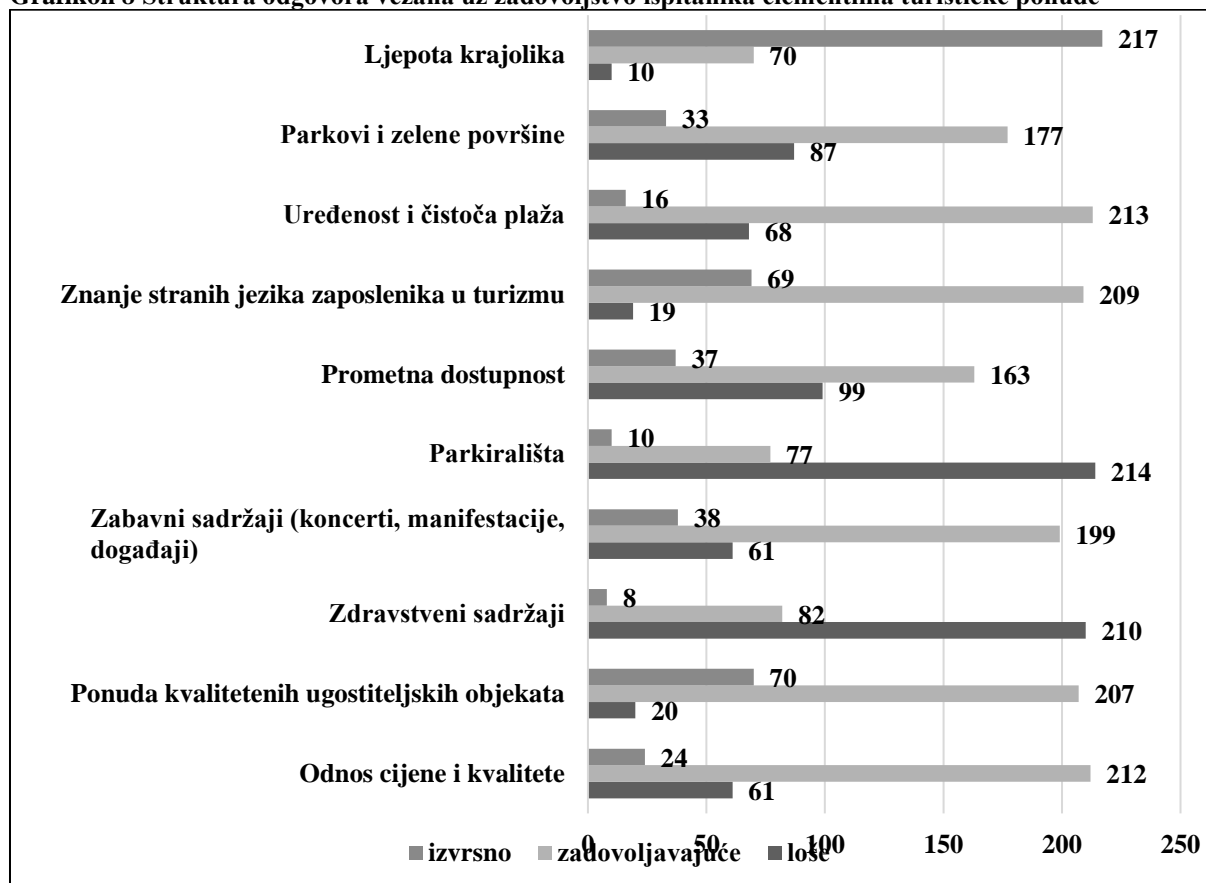
Grafikon 7 Struktura odgovora vezanih uz stečeno obrazovanje ispitanika

Izvor: obrada autora prema odgovorima iz anketnog istraživanja

Završno pitanje u skupini socio-demografskih pitanja odnosilo se na stečeno obrazovanje ispitanika. Najveći postotak ispitanika završio je samo srednju školu, njih 34,8%, skoro pa isti broj ispitanika završio je jedan od preddiplomskih studija, njih 34,5%. 29,1% ispitanika završilo je magisterij, a njih 1,3% završilo je doktorat. Jedna osoba u anketnom istraživanju izjasnila se kako je završila samo osnovnu školu.

Grafikon 8 Struktura odgovora vezana uz zadovoljstvo ispitanika elementima turističke ponude

Izvor: obrada autora prema odgovorima iz anketnog istraživanja

U provedenom istraživanju na pitanje o zadovoljstva elementima turističke ponude grada Makarske ispitanici su se trebali odlučiti između 3 ponuđene opcije – izvrsno, zadovoljavajuće i loše. Od 302 ispitanika njih preko 70% izjasnilo se kako ljepotu krajolika smatraju izvrsnom, njih 23% smatraju je zadovoljavajućom, a nekolicina od 0,03% ljudi smatraju je lošom.

Većina ispitanika (58%) zadovoljni su parkovima i zelenim površinama, malo manje od 30% ispitanika nije zadovoljno faktorom parkova i zelenih površina u gradu Makarskoj, dok je tek njih 11% faktor parkova i zelenih površina ocijenilo najvišim stupnjem – izvrsno. Uglavnom isti omjer zadovoljstva dijeli i faktor uredenost i čistoća plaža, s tim da se nešto više glasova ispitanika pridodaje u korist ocjene – zadovoljavajuće.

69% ispitanika zadovoljno je znanjem stranih jezika koje govore djelatnici u turizmu, 23% njih ocijenilo je poznavanje jezika izvrsnim, a ostatak od 0,06% ispitanika ocijenilo je poznavanje jezika lošim, te na taj način smatraju kako je potrebno unapređenje na tom području.

Faktor prometne dostupnosti ocjenjen je zadovoljavajućim, međutim poveći broj ispitanika ga ipak smatra lošim i to su pokazali sa 32% glasova za ocjenu loše. Manji broj od 12% ispitanika smatra kako je prometna dostupnost na području grada izvrsna.

Pitanje o parkiralištima na području grada dalo je očekivane rezultate, a ti su da većina ispitanika, njih 70%, smatra kako je stanje s parkingom loše, 25% ispitanika ocijenilo je stanje s parkingom zadovoljavajuće, a skromna brojka od 0,03% ispitanika ocijenila je stanje s parkiralištima u destinaciji izvrsnom ocjenom.

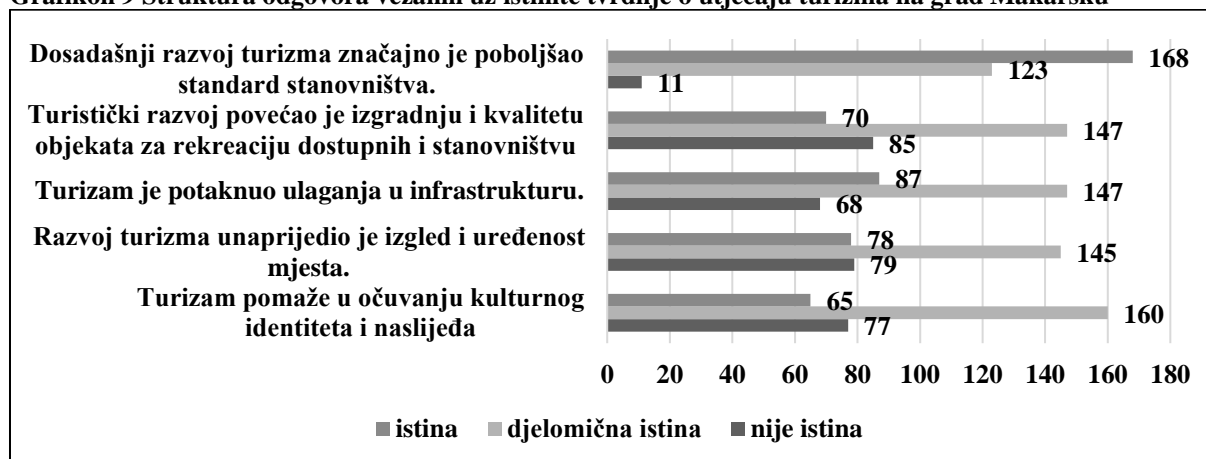
Po pitanju zabavnih sadržaja ispitanici su se izjasnili kako taj element turističke ponude zaslužuje ocjenu zadovoljavajuće, 20% ispitanika smatra ponudu zabavnih sadržaja lošim, te na taj način poručuje kako nisu zadovoljni ovim elementom koji je poprilično važan kako za domicilno stanovništvo, pa tako i za suvremene turiste koji priželjkuju ponudu zabavnih sadržaja kao opcionalne elemente u turističkoj ponudi destinacije koju odaberu. 13% ispitanika pak smatra kako zabavni sadržaji u gradu Makarskoj zaslužuju ocjenu izvrstan.

Ponuda zdravstvenih sadržaja također kao i faktor parkirališta u destinaciji nailazi na negodovanje od strane ispitanika. Naime 70% ispitanika nije zadovoljno ponudom i mogućnostima koje su (ne)dostupne u jednoj turističkoj destinaciji kao što je grad Makarska. 27% ispitanika taj isti zdravstveni sadržaj ocjenjuje kao zadovoljavajuće, a njih 0,02% smatra ponudu zdravstvenog sadržaja izvrsnom.

Ispitani uzorak zadovoljan je ponudom kvalitetnih ugostiteljskih objekata na području grada. 23% ispitanika smatraju kako je ponuda kvalitetnih ugostiteljskih objekata izvrsna, dok njih 0,07% smatra kako je stanje na tom području loše.

Odnos cijene i kvalitete od strane ispitanika ocjenjen je zadovoljavajuće sa 70% odgovora, 20% ispitanika misli kako je odnos loš, dok 0,08% ispitanika smatra kako je omjer cijene i kvalitete izvrstan.

Grafikon 9 Struktura odgovora vezanih uz istinite tvrdnje o utjecaju turizma na grad Makarsku

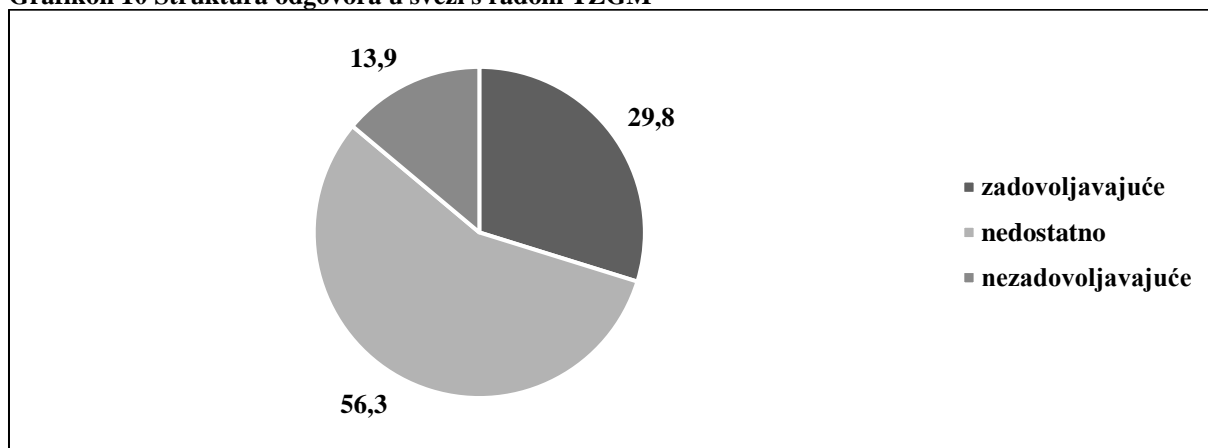
Izvor: obrada autora prema odgovorima iz anketnog istraživanja

Prema procjenama ispitanika od sljedećih 5 ponuđenih tvrdnji, samo je jedna u potpunosti istinita. Tvrdnja o tome da je turizam značajno poboljšao standard stanovništva vidi se i prema povijesnim saznanjima koji svjedoče o siromaštvu i neimaštini ovdašnjeg stanovništva prije pojave turizma.

Za tvrdnju da je turistički razvoj utjecao na izgradnju i kvalitetu objekata za rekreaciju ispitanici su se izjasnili kako je ona djelomično istinita sa 48% odgovora. 28% ispitanika tvrdnju je ocijenilo neistinitom, dok je njih 23% tvrdnju ocijenilo istinitom.

Djelomičnom istinom ocjenjene su i tvrdnje o turizmu koji utječe na ulaganja u infrastrukturu, na unaprjeđenje izgleda i uredenosti mjesta i na turizam koji pomaže u očuvanju kulturnog identiteta i naslijeđa.

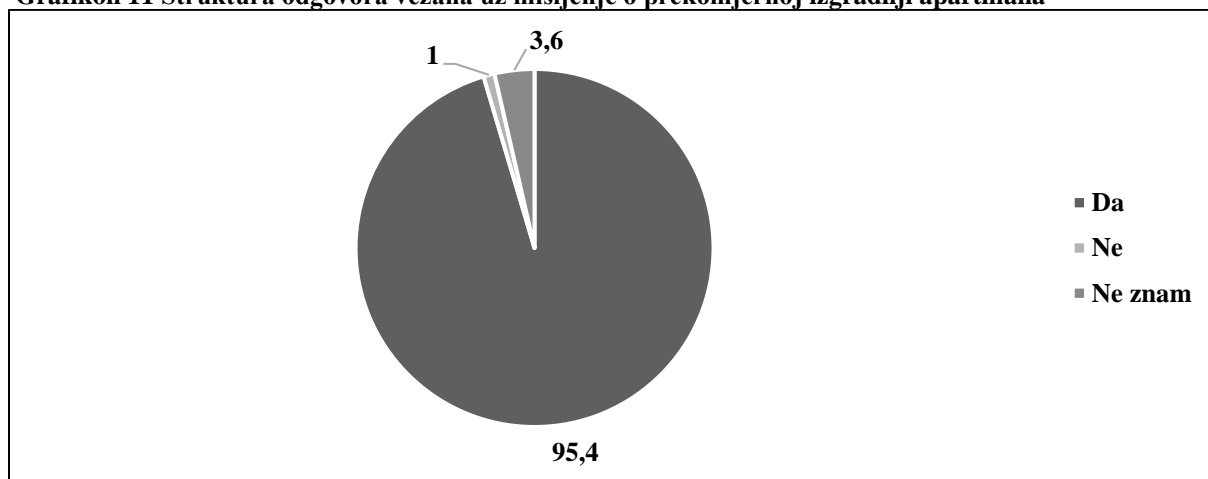
Grafikon 10 Struktura odgovora u svezi s radom TZGM

Izvor: obrada autora prema odgovorima iz anketnog istraživanja

Njih 56,3 % ispitanika ocijenilo je rad turističke zajednice grada Makarske sa ocjenom nedostatno, čime su dali do znanja kako smatraju da postoji prostora za poboljšanje. Skoro trećina ispitanika zadovoljna je radom TZGM, a njih 13,9 % nezadovoljno je radom iste.

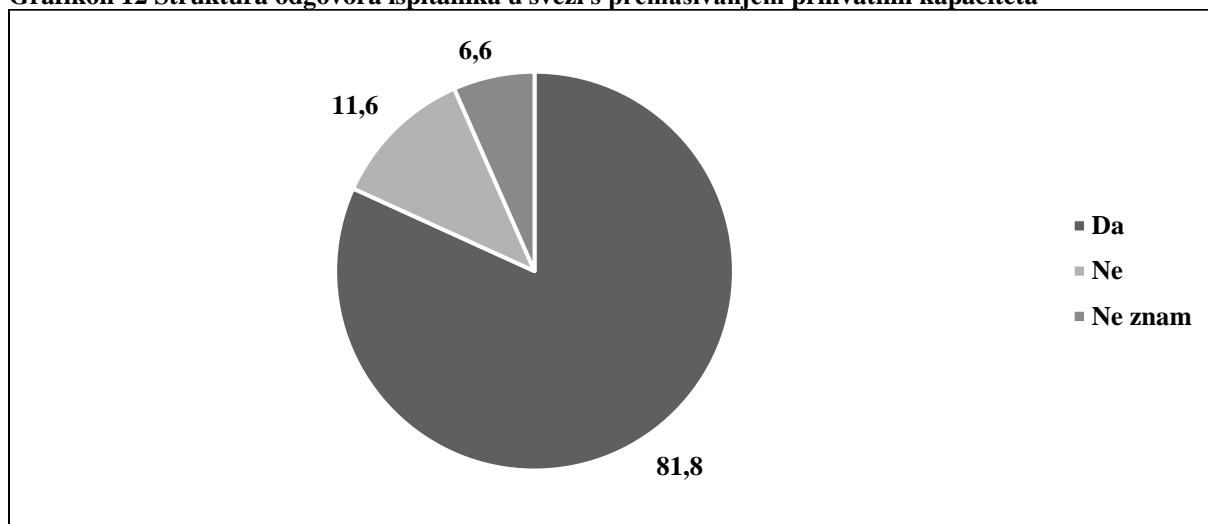
Grafikon 11 Struktura odgovora vezana uz mišljenje o prekomjernoj izgradnji apartmana

Izvor: obrada autora prema odgovorima iz anketnog istraživanja

Već spominjana "apartmanizacija" i prema mišljenju ispitanog lokalnog stanovništva predstavlja ugrozu za grad Makarsku i turizam destinacije. Čak 95,4 % ispitanika smatra kako je grad ugrožen prekomjernom izgradnjom apartmana, 3,6 % ispitanika nije sigurno predstavlja li apartmanizacija ugrozu za grad, dok samo 1 % ispitanika misli kako apartmanizacija ne predstavlja nikakvu vrstu ugroze. Ovakva struktura odgovora pokazuje kako građani prepoznaju apartmanizaciju destinacije kao problem koji prijete turističkoj destinaciji, a ujedno i dijele isto mišljenje sa pobornicima nekontrolirane izgradnje.

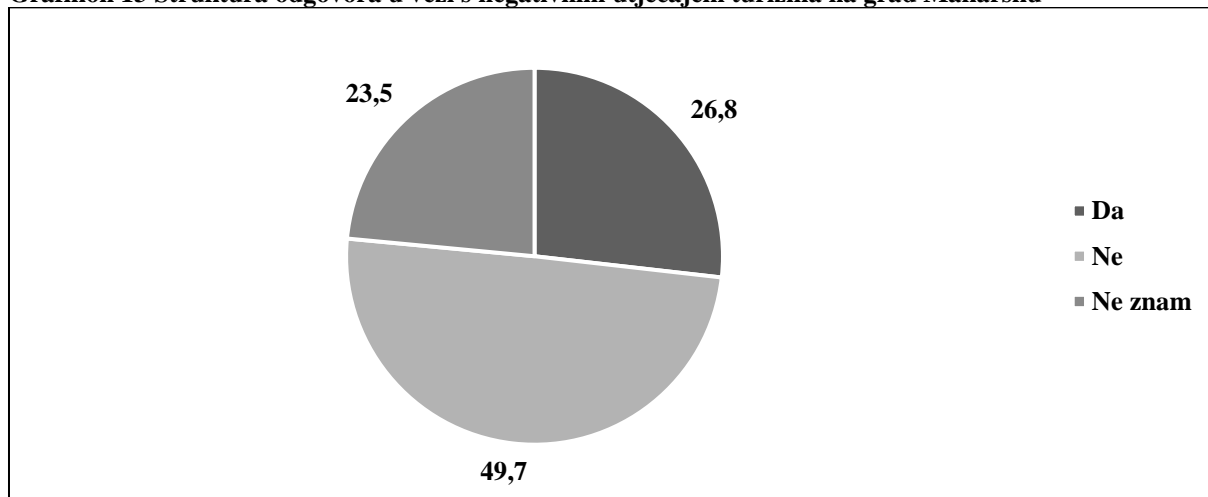
Grafikon 12 Struktura odgovora ispitanika u svezi s premašivanjem prihvatnih kapaciteta

Izvor: obrada autora prema odgovorima iz anketnog istraživanja

Iako prema studijama provedenim među nadležnim institucijama prihvatni kapacitet još uvijek nije premašen, prema subjektivnom mišljenju ispitanika on je u ljetnim mjesecima premašen. Da u destinaciji na vrhuncu sezone dolazi do prezasićena to smatra 81,8 % ispitanika. 11,6 % ispitanika smatra kako kapacitet nije premašen, dok je 6,6 % ispitanika odgovorilo da ne zna odgovor na pitanje.

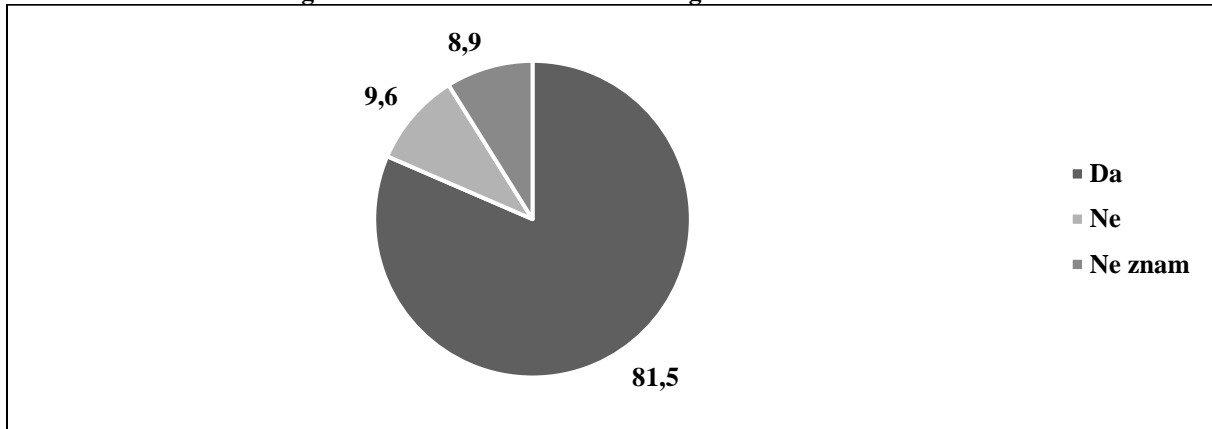
Grafikon 13 Struktura odgovora u vezi s negativnim utjecajem turizma na grad Makarsku

Izvor: obrada autora prema odgovorima iz anketnog istraživanja

Dosadašnji negativni utjecaji turizma na grad Makarsku podijelili su mišljenje stanovništva kad je u pitanju utjecaj turizma na grad u budućim vremenima. 26,8 % ispitanog stanovništva smatra kako turizam negativno utječe na grad, dok je 23,5 % ispitanika ostalo neodlučno. Usprkos tome skoro polovina ispitanika i dalje je pri mišljenju kako turizam ne utječe loše na grad Makarsku.

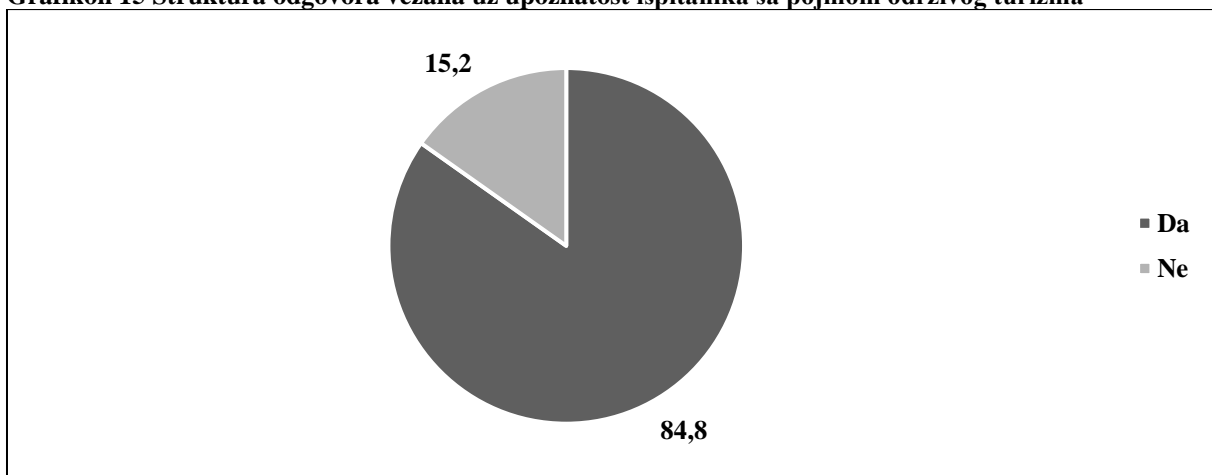
Grafikon 14 Struktura odgovora u svezi s štetnosti masovnog turizma

Izvor: obrada autora prema odgovorima iz anketnog istraživanja

Masovni turizam smatra se kao neželjena pojava u turističkoj destinaciji, koju je potrebno zamijeniti jednom od prihvatljivijih vrsta turizma. Prema odgovorima ispitanika njih 81,5 % svjesno je opasnosti koju predstavlja pojava masovnog turizma, 9,6 % istih smatra kako masovni turizam ne pruža ugrozu za budućnost, dok se 8,9 % ispitanika kao neodlučno.

Grafikon 15 Struktura odgovora vezana uz upoznatost ispitanika sa pojmom održivog turizma

Izvor: obrada autora prema odgovorima iz anketnog istraživanja

Održivost se cijeni u svim gospodarskim granama, pa tako i u turizmu. Prelazak na održivi način poslovanja predstavlja razne benefite, kako za samu destinaciju, tako i za njene rezidente. Kako bi se održivi turizam ustalio na području destinacije, potrebna su velika ulaganja, planovi i znanje. Na pitanje jesu li upoznati sa pojmom održivog turizma, ispitanici su u većini odgovorili potvrdno sa 84,8 %, dok je 15,2 % obznanilo kako nije upoznato sa pojmom održivog turizma.

Zadnje pitanje anketnog istraživanja bilo je opcionalno i slobodnog tipa, gdje su ispitanici mogli iznijeti svoje mišljenje i zapažanje u svezi turističke ponude grada Makarske. Mogućnost odgovora iskoristilo je 36 ispitanika, a u daljnjem tekstu neki od odgovora ispitanika prenijet će s u cijelosti.

12. Ukoliko imate bilo kakvu drugu primjedbu, zapažanje ili prijedlog u svezi turističke ponude grada Makarske, molim da Vaše mišljenje unesete u polje odgovora.

"Zaustaviti daljnju betonizaciju za početak."

"Riješiti problem parkinga i "smanjiti betonizaciju".

"Treba više kulturnih sadržaja, kino, kazalište, svesti apartmanizaciju na minimum, više zelenih površina i kvalitetnu zdravstvenu uslugu."

"Bilo bi potrebno prilagoditi sadržaj za različite dobne skupine turista, kako ne bi "zadovoljili" samo jednu dobnu skupinu. Potrebno je više ulagati u zelene površine također kao i u prometnu infrastrukturu. Gradom prometuju vozila isključivo u jednom smjeru, što uvelike otežava pristup određenim lokacijama u nuždi, npr. teško je doći do bolnice u vrijeme ljeta, dostavna vozila gube puno vremena do same lokacije, generalno je problem u otežanom pristupu centru."

"Smatram da ovakav "stihijski", masovni turizam nije dobar za razvoj grada. Stanovnici vjerojatno dobro zarade od turizma, ali novac koji ostaje gradu/tur. zajednici kao da nije uopće usmjeren za daljnje poboljšanje života u gradu kroz godinu (sportski sadržaji, subvencioniranje, sufinanciranje...)."

"Masovni turizam da, ali ciljan i organiziran baziran na obiteljskom turizmu, (nešto za mlade i starije). Elitni nije za našu ponudu i nije tradicija. Odrediti pravila i neće biti problema."

"Treba raditi na promidžbi cjelogodišnjeg turizma, kvaliteti ponude u svim segmentima i na edukaciji ljudi."

"Trebalo bi povećati ponudu kulturnih, glazbenih i multimedijalnih sadržaja u predsezoni i u post sezoni."

"Ponuda bi trebala sadržavati više kulturno umjetničkih programa i rekreacijskih sadržaja. Težiti prema održivom razvoju, zaštiti prirodne resurse zaustaviti preveliku izgradnju, betonizaciju te unaprijediti postojeće kapacitete."

"Potrebno je više sadržaja za mlade, definitivno više noćnih klubova i mjesta za druženje. Također kapaciteti nisu dostatni, prekomjeren broj turista ne odgovara kapacitetima smještaja, parkinga i plaže."

"Izgradnja žičare."

Ispitanici su kvalitetno iskoristili mogućnost iznošenja vlastitog mišljenja i predložili su konstruktivne kritike i prijedloge u svezi sa poboljšanjem turističke ponude destinacije Makarska. Kritike su uglavnom usmjerene na rješavanje problema nekontrolirane betonizacije i apartmanizacije, proširivanje i organiziranje novih parkirališnih jedinica, obuzdavanje masovnosti, organiziranje zdravstvenih sadržaja te sadržaja za mlade (noćnih klubova, koncerata, animacijskih sadržaja...). Osim toga ispitanici ističu kako bi se trebalo okrenuti održivosti te ozelenjivanju površina koje su radi nekontrolirane izgradnje izgubljene.

5.ZAKLJUČAK

Bavljenje turizmom na ovom prostoru svojevrsna je tradicija, koju su započeli desetljećima u nazad stanovnici ovog prostora. Laičkom izjavom mogli bismo reći kako gotovo ne postoji obitelj u kojoj bar jedan član svoje prihode ne ostvaruje od turizma. Pogodni uvjeti i resursna osnova na ovom području formirali su turističku ponudu koja je pak od tipičnog dalmatinskog grada stvorila brendiranu turističku destinaciju, koja iz godine u godinu privlači sve veći broj turista.

Turizam je utjecao na prosperitet grada i sa sobom donio i pozitivne i negativne strane s kojima se destinacija suočava. Već u počecima prepoznata kao iznimno perspektivna, turistička djelatnost omogućila je prijeko potreban gospodarski, društveni i ekonomski razvoj ovoga grada. Nagli demografski porast najbolji je pokazatelj blagostanja kojeg su stanovnici na ovom području mogli uživati zahvaljujući upravo pojavi turizma.

Međutim, želja za brzom zaradom u kombinaciji sa nekontroliranom gradnjom i razvojem, doveli su do problema prenapučenosti i devastacije pojedinih područja. Nekontrolirana gradnja u počecima razvoja turizma uglavnom se odnosila na gradnju apartmana, koja posljednjih godina vidno posustaje. Tzv. pojava apartmanizacije u grad Makarsku dovela je masovni turizam i probleme vezane uz pitanje održivosti. Iako apartmanizacija posustaje, posljednjih godina na tržištu se pojavljuje problem nekontrolirane stanogradnje koju ne prati sustav infrastrukture. Infrastrukturni sustavi na rubu su iskoristivosti i bez ulaganja u ponajprije vodovodne, kanalizacijske i prometne sustave, gradu Makarskoj prijeti kolaps i slom održivosti, posebno u ljetnim mjesecima. To je značajna i stvarna prijetnja turizmu kojoj se u skorije vrijeme mora naći rješenje, bilo ono u smjeru ograničavanja gradnje ili ulaganja u infrastrukturne sustave.

S problemima koji prijete destinaciji upoznati su i stanovnici grada Makarske, koji su preko anketnog istraživanja izrazili svoja mišljenja i zapažanja o svojevrsnoj simbiozi grada i turizma. Analiziranjem rezultata ankete došao sam do zaključka kako se ispitanici slažu sa tvrdnjama kako masovni turizam i apartmanizacija štete njihovom gradu, te također kako je prihvatni kapacitet u ljetnim mjesecima premašen. Ono što su stanovnici ocijenili kao izuzetno loše u destinaciji su zdravstveni sadržaji i parking, što nije iznenađujuće jer ti elementi utječu prvenstveno na njihov svakodnevni život, a onda i na turizam. Stanovnici pozitivno ocjenjuju

utjecaj turizma na grad Makarsku, a samim tim i tvrdnju da je turizam poboljšao standard stanovništva ocjenjuju istinitom. Pozitivnu sliku stanovnici ostavljaju i kad je riječ o visokom broju njih koji su upoznati sa pojmom održivog turizma, što je po mom mišljenju smjer u kojem se turizam u gradu Makarskoj mora kretati.

Rekordni prošlogodišnji pokazatelji turističkih noćenja i dolazaka pozitivni su pokazatelji, međutim uzmemo li u obzir prihvatni kapacitet destinacije brojke su također vrlo blizu gornje granice iskoristivosti, što treba smatrati alarmantnim pokazateljem.

Sudbinu destinacije u sve izazovnijim vremenima određuju turistički trendovi, proces globalizacije, sve veće tehnološke, ekonomske i socijalne promjene koje je teško predvidjeti. U uvjetima u kojima je sve teže opstati, privući turiste, investitore te ostale interesne skupine, a stanovnike motivirati na ostanak, ono čemu se mora težiti svakako su održivost, konkurentnost, povećanje kvalitete turističkih proizvoda i usluga, smanjenje masovnosti i sezonalnosti te težnja ka cjelogodišnjem turizmu.

POPIS LITERATURE:

ELEKTRONSKE KNJIGE:

1. Friganović, M. (1974.). The Population of the Southern Croatian. U M. Friganović, *The Population of the Southern Croatian* (str. 163-172). Preuzeto 18. Studeni 2022.
2. Mišetić, R., & Bara, M. (2012.). *Stanovništvo Makarskog primorja: Demografsko kretanje u vrtlogu društvenih promjena od 1945. - 2011.* Zagreb: Grad Makarska: Institut društvenih znanosti Ivo Pilar. Preuzeto 19. Studeni 2022. iz <https://www.pilar.hr>

ZNANSTVENI RADOVI:

1. Klarić, Z., Horak, S., Marušić, Z., Milojević, D., Tomljenović, R., Dukić, L., . . . Knapić, L. (Svibanj 2018.). *STUDIJA PRIHVATNIH KAPACITETA TURIZMA NA PODRUČJU SPLITSKO-DALMATINSKE ŽUPANIJE.* Preuzeto 10. Studeni 2022. iz <https://www.dalmatia.hr/wp->
2. Krivačić, V. (2016). 'Održivi razvoj turizma na području Makarskog priobalja', Završni rad, Veleučilište u Karlovcu, citirano: 09.11.2022., https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:128:419304content/uploads/2021/04/SDZ_Prihvatni_kapacitet_Izvjestaj_FIN_06_07_2018.pdf
3. Križman Pavlović, D., & Živolić, S. (2008.). *UPRAVLJANJE MARKETINGOM TURISTIČKE DESTINACIJE: STANJE I PERSPEKTIVE U REPUBLICI HRVATSKOJ.* Prethodno priopćenje, Sveučilište Jurja Dobrile, Odjel za ekonomiju i turizam «Dr. Mijo Mirković», Pula. Preuzeto 27. Siječanj 2023. iz <https://hrcak.srce.hr/file/59982>

DOKUMENTI S INTERNETA:

1. *Adriatic.hr: Vodič - Plaže s Plavom zastavom.* (n.d.). Preuzeto 10. Studeni 2022. iz <https://www.adriatic.hr/hr/vodic/plaze-plaze-s-plavom-zastavom/163>
2. Apfel Arena. (2022.). *Kongresna dvorana: Apfel Arena.* Preuzeto 6. Prosinac 2022. iz Web-mjesto projekta Apfel Arene: <https://apfelarena.hr/kongresna-dvorana/>
3. Biokovo, P. p. (2017). *Vodič kroz Biokovo.* Preuzeto 1. Prosinac 2022. iz Web-mjesto Parka prirode Biokovo: <https://pp-biokovo.hr/hr/skywalk-biokovo>
4. Grad Makarska, (prosinac 2021.). *Strateški dokumenti: Provedbeni program Grada Makarske 2022.-2025.* Preuzeto 23. Studeni 2022. iz Web-mjesto Grada Makarske: <https://makarska.hr/strateski-dokumenti>

5. Grad, M. (2022.). *Naslovnica*. Preuzeto 9. Studeni 2022. iz Web stranice grada Makarske: <https://makarska.hr/>
6. Gregar, M., Pintarić, T., Kranjec, K., Tandarić, N., Simov, S., & Boroša, M. (Travanj 2017.). (I. Katuriće, Ur.) Preuzeto 29.. Studeni 2022. iz Strategija razvoja Grada Makarske.
7. MICRO projekt d.o.o. (8. Listopad 2010.). *Strateški dokumenti: Plan ukupnog razvoja Grada Makarske*. Preuzeto 10. Prosinac 2022. iz Web-mjesto Grada Makarske: <https://makarska.hr/strateski-dokumenti>
8. Novak-Srzić, H. (2020.). *Izješće direktorice o radu turističkog ureda TZG Makarske za 2019. godinu*. Makarska: TZG Makarska. Preuzeto 21. Studeni 2022.
9. TZGM, (2023.). *Ostvarena noćenja i dolasci turista 2022. godine*. Statističko izvješće, Makarska. Preuzeto 15. Siječanj 2023.

POPIS ILUSTRACIJA:

POPIS GRAFIKONA:

Grafikon 1 Grafički prikaz broja stanovnika u gradu Makarskoj (1948. – 2021.).....	9
Grafikon 2 Udio turističkih dolazaka prema mjesecima u gradu Makarskoj u 2016. godini ..	13
Grafikon 3 Udjeli ležajeva prema kategoriji smještajnih kapaciteta u gradu Makarskoj	15
Grafikon 4 Grafički prikaz broja noćenja turista prema zemlji podrijetla u prvih 10 mjeseci 2022. godine	17
Grafikon 5 Struktura odgovora vezanih uz dob ispitanika.....	29
Grafikon 6 Struktura odgovora vezana uz spol ispitanika	30
Grafikon 7 Struktura odgovora vezanih uz stečeno obrazovanje ispitanika	30
Grafikon 8 Struktura odgovora vezana uz zadovoljstvo ispitanika elementima turističke ponude	31
Grafikon 9 Struktura odgovora vezanih uz istinite tvrdnje o utjecaju turizma na grad Makarsku	33
Grafikon 10 Struktura odgovora u svezi s radom TZGM	34
Grafikon 11 Struktura odgovora vezana uz mišljenje o prekomjernoj izgradnji apartmana....	34
Grafikon 12 Struktura odgovora ispitanika u svezi s premašivanjem prihvatnih kapaciteta ...	35
Grafikon 13 Struktura odgovora u vezi s negativnim utjecajem turizma na grad Makarsku...	35
Grafikon 14 Struktura odgovora u svezi s štetnosti masovnog turizma.....	36
Grafikon 15 Struktura odgovora vezana uz upoznatost ispitanika sa pojmom održivog turizma	36

POPIS TABLICA:

Tablica 1 Srednja godišnja temperatura zraka u gradu Makarskoj po mjesecima	6
Tablica 2 Ukupan broj stanovnika grada Makarske kroz godine (1948. - 2021.).....	9
Tablica 3 Kvantitativni prikaz turističkih ostvarenja grada Makarske	12
Tablica 4 Broj noćenja turista u gradu Makarskoj ovisno o vrstama smještajnih objekata gdje su ostvarena	15
Tablica 5 Najznačajnije atrakcije Grada Makarske.....	20
Tablica 6 Najznačajnija događanja i manifestacije u gradu Makarskoj.....	21
Tablica 7 SWOT analiza turizma grada Makarske	23

PRILOG 1: ANKETNI UPITNIK

Ispitivanje lokalnog stanovništva o elementima ponude i utjecajima turizma u gradu Makarskoj

Svrha ovog istraživanja je analizirati zadovoljstvo stanovništva elementima ponude grada Makarske, te stavovima utjecaja turizma. Vaši odgovori bit će od pomoći u unapređenju, kvaliteti i vjerodostojnosti završnog rada za čije se potrebe i izvodi. Cijenim što ste izdvojili svoje vrijeme kako bi ispunili ovu anketu.

Anketa je u potpunosti anonimna.

Zahvaljujem,
Bepo Mravičić

Libertas međunarodno sveučilište Zagreb

1. Vaša dob?

- 18 – 25
- 26 – 35
- 36 – 45
- 46 – 55
- 56 – 65
- Više od 65

2. Vaš spol?

- Muško
- Žensko
- Ostalo: _____

3. Vaše stečeno obrazovanje?

- osnovna škola
- srednja škola
- viša stručna sprema
- preddiplomski studij
- magisterij
- doktorat
- Ostalo: _____

4. Kako ocjenjujete Vaše zadovoljstvo elementima turističke ponude grada makarske?

1- loše, 2- zadovoljavajuće, 3- izvrsno

	1 - loše	2- zadovoljavajuće	3 - izvrsno
1. Ljepota krajolika	☐	☐	☐
2. Parkovi i zelene površine	☐	☐	☐
3. Uređenost i čistoća plaža	☐	☐	☐
4. Znanje stranih jezika zaposlenih u turizmu	☐	☐	☐
5. Prometna dostupnost	☐	☐	☐

6. Parkirališta	☐	☐	☐
7. Zabavni sadržaji (koncerti, manifestacije, događanja)	☐	☐	☐
8. Zdravstveni sadržaji	☐	☐	☐
9. Ponuda kvalitetnih restorana i barova	☐	☐	☐
10. Odnos cijene i kvalitete	☐	☐	☐

5. Koliko su sljedeće tvrdnje o utjecaju turizma na grad Makarsku istinite?

1 - nije istina, 2 - djelomična istina, 3 - istina

	1 - nije istina	2 - djelomična istina	3 - istina
Dosadašnji razvoj turizma značajno je poboljšao standard stanovništva.	☐	☐	☐
Turistički razvoj povećao je izgradnju i kvalitetu objekata za rekreaciju dostupnih i stanovništvu.	☐	☐	☐
Turizam je potaknuo ulaganja u infrastrukturu.	☐	☐	☐
Razvoj turizma unaprijedio je izgled i uređenost mjesta.	☐	☐	☐

Turizam pomaže u očuvanju kulturnog identiteta i naslijeđa.

6. Po Vašem mišljenju je li grad Makarska ugrožen prekomjernom izgradnjom apartmana?

- Da
- Ne
- Ne znam

7. Smatrate li da je u gradu Makarskoj u ljetnim mjesecima premašen prihvatni kapacitet?

- Da
- Ne
- Ne znam

8. Smatrate li da turizam ima loš utjecaj na grad Makarsku?

- Da
- Ne
- Ne znam

9. Smatrate li da bi masovni turizam u budućnosti mogao naštetiti Vašem gradu?

- Da
- Ne
- Ne znam

10. Jeste li upoznati sa pojmom održivog turizma?

- Da
- Ne

11. Ukoliko imate bilo kakvu drugu primjedbu, zapažanje ili prijedlog u svezi turističke ponude grada Makarske, molim da Vaše mišljenje unesete u polje odgovora.

Iskreno zahvaljujem na odgovorima koji će uz Vašu pomoć, vjerujem, utjecati na unaprjeđenje kvalitete i kredibilitet završnog rada.